

2017-04

jaargang 48
nummer 04
mei 2017

De Vrijdenker

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Dekker en de vrijheid van onderwijs
God en atheïsme
Liberale utopie

Rechtvaardigheid en eerlijkheid
Jezus, Jacobus en Descartes
Islamitische dystopie

VRIJDENKERSBORREL

Een Vrijdenkersborrel (of Verlichtingsborrel of Tafel van de Rede) is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

!!! LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen.
■ ■ ■ Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Amsterdam – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Heffer, Oudebrugsteeg 7, Amsterdam
Wanneer: elke derde woensdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: amsterdam@devrijgedachte.nl

Deventer – Vrijdenkersborrel

Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

Den Haag – Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Stadsbrasserie De Ooievaer, Turfmarkt 2, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: €3,00, drankjes voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Utrecht – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht
Wanneer: elke eerste maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: utrecht@devrijgedachte.nl

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-
pagina's

COVER

Voorop: Algemene Jaarvergadering in Utrecht, 22 april 2017, met het bestuur in de nieuwe samenstelling: Leon Korteweg, Stanley Bakker, Richard Duynstee, Fabian van Langevelde, Dik Kruithof en Jacques Honkoop.

Achterop: Algemene Jaarvergadering in Utrecht, 22 april 2017. Bert Gasenbeek en Henk Engelsman; Saskia Spigt en Paul Hopster; Gerhard Elferink; de aanwezige leden (vooraan Joseph Koenraadt en Lex Sip); oud-voorzitter Roel Bor en Stanley Bakker; Paul en Renée Hopster in gesprek met mevr. Elferink.

foto's: René van Elst

De Vrijdenker

jaargang 48 • nummer 04 • mei 2017

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
* Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	Redactie / Bestuur	2
* Beetje begrip voor pedofiele paters	Anton van Hooff	3
* De malaise in de liberale utopie (3, slot)	Fons Tel	4
* En allen hebben gezwegen!	Thomas Spickmann	6
* Bisschopskruisje (limerick)	Kees Borst	7
* David Grossman - <i>Leven en schrijven</i> (boekbespreking)	Enno Nuy	8
* God en atheïsme	Paul Hopster	9
* Haagse 'borrelpraat': de vrijheid van onderwijs	René van Elst	10
* Reactie op Dekker	Saskia Spigt	11
* Geloof blijft absurd	Anton van Hooff	11
* Uitnodiging afscheidscollege prof. dr. Peter Derkx	Univ. voor Humanistiek	12
* Een atheïst en een gelovige zijn weinig bescheiden	Adrian C. Voeten	12
* <i>Je suis Raif Badawi</i> - Liberaal achter de tralies in een theocratie (boekbespreking van Raif Badawi, <i>1000 stokslagen voor de vrijheid. Leven en laten leven in het huidige Saoedi-Arabië</i>)	Floris van den Berg	13
* Het levenseinde	Hans Klein	14
* Oproep voor themanummer juni: Economie en Vrijheid	Redactie	15
* <i>Het knagende weten</i> van Floris Cohen (boekbespreking)	René van Elst	15
* De rijkdom van Rawls: rechtvaardigheid als eerlijkheid (Boekbespreking van Dirk Verhofstadt (red.), <i>Theorieën over rechtvaardigheid. De John Rawlslezingen</i>)	Floris van den Berg	18
* Eet, drink en wees vrolijk	Nico Krijn	20
* Afscheid van Paul Hopster	René van Elst	23
* Atheïsme - hoezo niet inspirerend? (1) (10e Anton Constandse Lezing)	Paul Hopster	23
* Islamitische dystopie (Boekbespreking van Boualem Sansal, <i>2084. Het einde van de wereld</i>)	Floris van den Berg	27
* de ongewroken argentijnen	Bob Schagen	28
* Politieke theologie	Anton van Hooff	29
* Algemene Jaarvergadering (kort verslag van de secretaris)	Dik Kruithof	30
* Dominee, pastoor of rabbi? (10)	(J.G. ten Bokkel)	31

Werkt u mee aan ons juni-nummer met het thema **'Economie en Vrijheid'**?
Zie het kader op pag. 15.

AGENDA

- zo. 11 juni 2017 - Atheïsmedag van het Atheïstisch Verbond in Houten
- za. 24 juni 2017 - Vrijdenkersdag
- za. 7 oktober 2017 - Anton Constandse Lezing & Vrijdenker v/h Jaar

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**, waarover meer in nevenstaand kader.

Redactie:

Jan Bontje
René van Elst – hoofd-, eind-, opmaakredacteur
Els Geuzebroek
Anton van Hooff
Thomas Spickmann

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten (ingegaan 2017):

- Lidmaatschap met abonnement € 60,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 28,— „
- Abonnement € 35,— „
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 28,— „
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte** is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker
Richard Duijnste
Jacques Honkoop – penningmeester /
vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof – secretaris
Fabian van Langevelde – voorzitter

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement op tijdschrift De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- Website:
devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal:
www.youtube.com/channel/UCGBnWeBA14MF2n9OnyQqzLw
- Facebook-pagina's:
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>
en
...com/Democratie en Samenleving - DVG
...com/Ethiek en Mensenrechten - DVG
...com/Milieu en Dierenwelzijn - DVG
...com/Skepticisme en Anti-Kwakzalverij - DVG
...com/Onderwijs en Opvoeding - DVG
...com/Atheïsme en Secularisme - DVG

Beetje begrip voor pedofiele paters

Anton van Hooff

Thomas Spickmann schrijft (zie pag. 6 van dit nummer) met begrijpelijke verontwaardiging over het misbruik in katholieke tehuizen, waarvan steeds meer afgrijselijke bijzonderheden bekend worden. Op zichzelf waren die wantoestanden natuurlijk niet exclusief rooms. Ook uit protestantse inrichtingen zijn nare toestanden naar buiten gekomen. En de Länder op het gebied van de voormalige DDR betalen compensatie aan slachtoffers van communistische jeugdinstituten; ongecontroleerde macht leidt nu eenmaal tot misbruik.

Niettemin is er alle reden voor om aan te nemen dat de excessen in katholieke instellingen ernstiger en omvangrijker waren. De verkrampte houding tegenover seksualiteit is daaraan debet; zij werkte door in het wereldvreemde opleidingssysteem van toekomstige geestelijken. Ik ben me daarvan bewust geworden tijdens mijn studentenjaren in Nijmegen. Daardoor kan ik nu een zeker begrip opbrengen voor ontspoorde paters, broeders en nonnen.

Toen ik in Nijmegen kwam studeren, bestond namelijk een groot deel van mijn mede-eerstejaars uit ex-seminaristen of priesters die door de bisschop of hun kloosterorde gestuurd waren om een vak te studeren waarin zij les konden geven op een van de toen nog talrijke seminaries. Zij waren allemaal op 12-jarige leeftijd begonnen aan de eerste fase van de priesteropleiding, op het Kleinseminarie. Menigmaal ontdeed een Brabantse boerenfamilie zich op deze manier van haar tweede en volgende zoons. Een paar dochters verdwenen in de kloosters. Bij erfclating bleef zo het bedrijf intact. Er waren echter ook opmerkelijk veel arbeiderszonen uit Tilburg, want de Kerk was zo tuk op roepingen dat zij armlastige families verregaand tegemoet kwam. Onbedoeld werd zo de democratisering van de universiteitspopulatie bevorderd. Terwijl toen – begin jaren zestig – landelijk een derde van de studenten een beurs kreeg, was het percentage in Nijmegen vijftig procent. Nijmegen werd niet zeer gedomineerd door heren-studenten. Geen wonder dat daar ook de wortel lag van de studentenvakbeweging, de SVB (waarvan ik landelijk voorzitter ben geweest).

Door gesprekken en ervaringen met die medestudenten werd me duidelijk hoe zeer

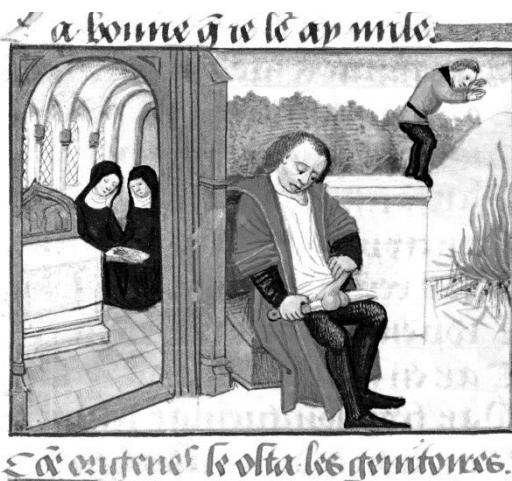
ze waren misvormd. Tijdens de puberteit was ieder contact met meisjes taboe. Hun opleiders waren surrogaatouders die hun de affectie gaven die zij in hun heimwee heerlijk misten. Die opleiders hadden natuurlijk ook geen normale erotische ervaringen opgedaan. Als priester of pater hadden zij minstens twaalf jaar in gesloten, uitsluitend mannelijke instellingen doorgebracht, na het Kleinseminarie nog eens zes jaar op het Grootseminarie. Het is daarom niet verwonderlijk dat zij niet goed raad wisten met hun eigen hunkeringen en de afhankelijkheid van de pupillen die aan hun zorg waren toevertrouwd. Dat moest wel vaak fout gaan.

De ex-seminaristen onder mijn medestudenten hadden nog tijdens de wissel naar het volle leven genomen, hoewel ook zij vaak moeite hadden om relaties aan te knopen. Zieliger nog waren de priesters die, vaak tegen hun zin, na twaalf jaar studie nog eens aan een universitaire opleiding moesten beginnen. Voor het eerst leefden zij in een levendige stad onder gewone mensen. Ik herinner me het tragikomische geval van zo'n priester die zichzelf moest bekennen dat hij verliefd was. Maar wat deed je dan? Uit boeken wist hij het wel: op een avond posteerde hij zich onder het venster van zijn geliefde met zijn gitaar en bracht haar een aubade...

Onder ons jaar van 25 aankomende classici waren vijf geestelijken die leraar oude talen moesten worden. Ik verloor hen uit het oog doordat zij heel lang over hun studie deden. Na 35 jaar hielden we een reünie. Van de ene Witte Pater was alleen bekend dat hij ooit naar Afrika was vertrokken. De andere vier bleken allang getrouwd. Zij hadden zich dus bevrijd, maar het is niet moeilijk zich voor te stellen hoe achter de gesloten muren driften vaak uit de hand liepen.

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

Onderste twee afbeeldingen: Origines casteerde zichzelf om zijn celibaat te garanderen.

De malaise in de liberale utopie (3, slot)

Fons Tel

‘De verweesde samenleving is in zekere zin een volwassen samenleving die enige desoriëntatie accepteert als de prijs die betaald moet worden voor individuele keuzevrijheid.’

(Uit: ‘De volwassen samenleving’, Elsevier, december 2002)

In twee voorgaande artikelen heb ik geprobeerd aan te tonen dat het populistische onbehagen een vrucht is van de liberale ideologie zelf (deel 1), en dat dit onbehagen gevoed wordt door meerdere concrete sociale factoren (deel 2). (1) Vele politieke commentatoren hebben met

Fons Tel (Haarlem 1941) is autodidactisch vrijdenker.

mij deze factoren nader benoemd: de bancaire crisis van 2008, de globalisering en de grote instroom van migranten, de klimaatveranderingen, de sociale media, et cetera. Je zou deze factoren de objectieve kant van het

sociale onbehagen kunnen noemen. Maar omdat dit onbehagen in eerste instantie een gevoelskwestie is, wil ik in dit laatste artikel over dit onderwerp de subjectieve kant van de zaak belichten. Opvallend in alle commentaren is namelijk dat deze kant niet of nauwelijks belicht wordt, terwijl de feministische slogan dat het persoonlijke politiek is, toch al decennia lang van kracht is. Ook kunnen we constateren dat dit onbehagen niet de gehele bevolking betreft, maar een specifiek deel ervan, namelijk wat wel de ‘boze blanke man’ genoemd wordt. Tegenwoordig mag dit ook niet meer gezegd worden, want het zou andere groeperingen kunnen discrimineren. Men spreekt nu van ‘de withete Nederlander’. What is in a name!

Identiteit

De recente verkiezingen van de Tweede Kamer stonden vooral in het teken van de zogenaamde Nederlandse identiteit. Er is heel wat gezegd en geschreven over deze identiteit, maar ik moet zeggen dat ik bij dat alles weinig inhoudelijks daarover heb gelezen of gehoord. Als er al iets inhoudelijks over de identiteit werd gezegd, dan bleef dat steken in algemeenheden zoals waarden en normen, tradities en gedrag e.d. Maar die kenmerken horen niet zozeer bij een identiteit als wel bij een mentaliteit. Zie daarover mijn artikel *Identiteit versus mentaliteit* (2). Daarin schreef ik dat een identiteit wordt gevormd door de kenmerken die je van huis uit hebt meegekregen, zoals het geslacht, het ras, de streek, de (moeder)taal, het geloof, e.d. Daar behoort de nationaliteit niet bij, zeker niet in het Westen met zijn liberaal-democratische staatsvorm. Want de kernwaarde van die staatsvorm is juist, dat we allen principieel gelijk zijn voor de wet. (Art. 1 van de Grondwet: *Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld.*) Identiteitswaarden zoals geslacht, ras, huidskleur, geloof, politieke gezindheid en/of levensovertuiging mogen dus geen staatsrechtelijke betekenis hebben.

Als we onze democratische rechtsstaat serieus nemen en niet willen vervallen in een populistische aantijging dat die staat een nepstaat zou zijn, dan moeten we vaststellen dat er *geen Nederlandse identiteit bestaat*. Daar is onze samenleving niet alleen te multicultureel en te pluralistisch voor, maar een dergelijke identiteit zou ook indruisen tegen de Grondwet zelf. Ten hoogste kunnen we spreken van een Nederlandse mentaliteit. Het verschil tussen beide is dat een identiteit gaat over de vraag: “Wie ben je?”, terwijl een mentaliteit gaat over de vraag: “Wat doe je?”. Wie je bent is een persoonlijke kwestie die vooral samenhangt met je familiale *footprint* die tot de privésfeer behoort. Wat je doet

daarentegen heeft te maken met je sociale gedrag en de normen en waarden die daaraan ten grondslag liggen. Misschien op *Groen Links* en de *Partij voor de Dieren* na is er echter geen politieke stroming meer die zou durven beweren dat die ene Nederlandse identiteit niet bestaat. Hoe is het zover gekomen dat de identiteitskwestie zo hoog op de politieke agenda is komen te staan, terwijl die vraag niet alleen buiten de democratische rechtsorde van onze staatsvorm valt, maar die zelfs ernstig kan ondermijnen? Om dat te begrijpen moeten we kijken naar de betekenis en de gevoelswaarde die het begrip identiteit heeft voor de individuele mens.

Culturalisme

Pim Fortuyn ▼ heeft in *De verweesde samenleving* daar zinnige dingen over geschreven. Volgens Fortuyn heeft het bestaande onbehagen in de samenleving alles te maken met, wat hij noemt, het verweesd zijn. Hij schrijft: “Wij leven in een tijd zonder richting, zonder ideologieën, zonder aansprekende ideeën, zonder vaders en moeders, kortom in een samenleving van wezen.” Het gevaar van een dergelijke samenleving ligt volgens Fortuyn erin dat de ruimte die de vrijheid het indi-

vidu geeft om kan slaan in een leegte. Ruimte en leegte waren voor Fortuyn hetzelfde, maar de eerste is positief en vol belofte, de tweede daarentegen negatief en vervuld van angst en dood.

Op het moment dat er geen elite meer is die richting kan geven aan de samenleving en alles en iedereen overal vraagtekens plaatsen, neemt het verweesd zijn van de samenleving toe en daarmee de leegte, die tot onbehagen leiden. Om het tij te keren, pleitte Fortuyn voor een 'bezielde verband'. Dat verband kan volgens hem alleen bestaan als er een collectief vijandbeeld gevormd wordt, dat er voor moet zorgen dat goed en kwaad duidelijk onderscheiden kunnen worden. Bij Fortuyn kreeg de islam de rol van vijandbeeld toebedeeld en daar bijna alle migrantengroeperingen islamitisch zijn, werden zij de zondebokken die de verweesde samenleving een nieuw sociaal verband moesten geven. Met deze stellingname kwam Fortuyn terecht in het bedenkelijke vaarwater van het *culturalisme*, een stroming die een nieuwe vorm van racisme genoemd kan worden. Met het *culturalisme* worden mensen niet langer geclassificeerd in de biologische termen van ras of geslacht, maar in culturele termen zoals geloof, taal, levensovertuiging en/of politieke gezindheid. De cultuur waartoe je behoort zou je eigen essentie uitmaken, ze bepaalt je individuele en collectieve identiteit en daarmee tevens je plaats in de maatschappij.

In *De Groene Amsterdammer* van 6 maart 2017 schrijft Ewald Engelen: 'Redacties zijn bolwerken van *culturalisme* geworden. Het levert verkiezingsdebatten op waarin lijsttrekkers zich moeten buigen over de stelling dat Nederland zijn cultuur onvolgende heeft beschermd. Welk beneveld brein verzint zoiets? De kijkers willen het horen, wordt gezegd. Maar die kijker is het product van een dieet van twintig jaar geculturaliseerde kul. Zo houdt iedereen elkaar gevangen op het speelveld dat Wilders heeft afgekrijt.' En niet alleen redacties, alle politieke en maatschappelijke stromingen die de identiteitskwesie stellen zijn terechtgekomen in het vaarwater van het *culturalisme*. Zij definiëren de identiteit in termen van cultuur die tot de essentie van het individu zou

behoren en samenvalt met de nationale staat.

Victimitude

Wanneer we echter de term *culturalisme* loskoppelen van de eng nationalistische context die het heeft gekregen, en het in het bredere kader van de westerse cultuur plaatsen, krijgen we een heel andere invulling van dit begrip. In dit bredere kader heeft *culturalisme* de betekenis dat de westerse beschaving onder invloed van links-progressieve stromingen, die naar gelijkwaardigheid streven, allerlei minderheidsgroeperingen heeft gevormd: vrouwen, zwarten, homo's, migranten, gehandicapten, et cetera. Deze groeperingen mogen positief gediscrimineerd worden, omdat zij slachtoffers zijn van de dominante (liberale) cultuur. In hun emancipatoire strijd om gelijkberechtiging en met steun van de overheid hebben de leden van deze groeperingen zich meer en meer geïdentificeerd met hun slachtofferschap en zo een vorm van *victimitude* ontwikkeld. (3) Dit heeft deze groeperingen een sociale identiteit gegeven die essentialistische trekken is gaan krijgen: men vereenzelvigd zich met de groep waartoe men behoort, en het geeft een duidelijke tegenspeler of zelfs vijand die het gedrag richting kan geven. Leden van deze groeperingen voelen zich weliswaar slachtoffer van 'The White Man's Burden', maar zeker niet verweesd. Hun rechten worden positief bejegend door de overheid en de media, zodat hun vrijheid niet tot het negatieve van de leegte maar tot het positieve van de ruimte leidt, om in termen van Fortuyn te spreken. Zij herkennen zich niet in de verweesde samenleving en voelen dan ook geen sociaal onbehagen. Bij de inauguratie van Donald Trump waren de leden van deze groeperingen dan ook massaal aanwezig om te protesteren tegen deze nieuwe president, die de woede van 'het volk' een stem zou gaan geven. Dat volk bestaat dan vooral uit de verweesde 'boze blanke man' die zich achtergesteld voelt en geen culturele identiteit heeft. Voorheen had deze man, als lid van de arbeidersklasse, wel een identiteit met een duidelijke tegenspeler: de kapitalist of de liberale elite. Maar die identiteit is hem door

de neoliberale ideologie ontnomen: Kok, Blair en Clinton hebben destijds de 'ideologische veren' van de sociaaldemocratie afgeschud en zijn een sociaalliberale koers gaan varen. De boze blanke man is opgenomen in de middenklasse van flexwerkers en zzp'ers die hun eigen broek moeten zien op te houden. Dat hij zich helemaal niet thuis voelt in deze ideologie en in sociaaleconomische zin in een onzekere positie is terechtgekomen, is iets waar tot voor kort niemand zich om heeft bekommerd. Totdat de sociale media en de populistische stromingen in de politiek hem een stem gaven en hij daarmee een belangrijke factor werd in het politieke spectrum. Zolang de boze blanke man zich achtergesteld voelt ten opzichte van alle andere groeperingen, inclusief de liberale elite, zal hij zijn ongenoegen op luide toon verkondigen. Daarbij wordt hij bediend door de politieke elite met populistische trekken, die naarstig op zoek is naar een nationale identiteit om zich daarmee te legaliseren. Dat die identiteit een sociaal fantoom is met racistische trekjes, is iets wat deze elite nog moet ontdekken. Hopelijk doet hij dat op tijd, zodat we niet terechtkomen in het populisme à la Poetin of Trump. De recente verkiezingen geven ons de hoop dat er een zekere wending is te constateren naar een wat nuchtere kijk van de kiezers op het politieke strijdtooneel. Te hopen is dat het *culturalisme* in al zijn uitingsvormen aan de kaak wordt gesteld en we als 'een volwassen samenleving' de rechten en vrijheden beschermen die ten grondslag liggen aan onze democratische rechtsstaat.

Noten

- (1) Deel 1 in: *De Vrijdenker*, nr. 9, november 2016; deel 2: *De Vrijdenker*, nr. 2, maart 2017.
- (2) 'Identiteit versus mentaliteit', *De Vrijdenker*, nr. 3, april 2017.
- (3) Victimitude is gevormd naar analogie van negritude: het denken, het identiteitsgevoel en de aard van de zwarte mens. (*Van Dale*) Ofwel: het slachtofferschap van de zwarte mens in een blanke wereld.

En allen hebben gezwezen!

Thomas Spickmann

In de afgelopen tijd heb ik mij (niet voor de eerste keer) in een pijnlijk onderwerp uit de laatste eeuw verdiept dat voor Duitsland, Ierland, Zwitserland en waarschijnlijk ook andere landen van toepassing was en nog steeds is. Het gaat over het omgaan met weeskinderen en met meisjes die niet aan religieuze eisen voldeden.

Vijftien jaar geleden ben ik via TV en krant op de Brits-Ierse film *Magdalene Sisters* ▲ geattendeerd. Eerder werden in Ierland in katholieke instellingen meisjes en jonge vrouwen opgesloten omdat zij ongehuwd zwanger geraakt waren of bijvoorbeeld omdat zij vanwege hun schoonheid voor jongens te aantrekkelijk waren terwijl dit niet op prijs gesteld werd. Maar ook een verkrachting kon een aanleiding zijn ook al waren zij daaraan niet schuldig. In sommige gevallen werden zij door hun ouders vanwege armoede afgestaan. Zij moesten ter boetedoening voor hun 'zonden' een aantal jaren onder het regime van nonnen in wasserijen werken, sommigen hun hele leven. Het was zwaar, zonder enige vergoeding en dus in principe slavernij. Als voorbeeld werd Maria Magdalena gebruikt die hard werk verrichtte, nadat zij zich aan vleselijke lusten had overgegeven, om alsnog de genade van god te ontvangen en na haar dood de hemel in te gaan. In feite waren deze instellingen (die onderdelen van kloosters waren) gevangnissen met dwangarbeid. De katholieke kerk heeft veel geld eraan verdiend dat de klanten die hun vuile was aanleverden dienden te betalen. De meisjes werden niet alleen uitgebuit, maar bovendien door de nonnen vernederd en mishandeld en soms door priesters seksueel misbruikt. Tegenwoordig bestaan de wasserijen niet meer omdat ze steeds minder rendabel werden; de laatste sloot in 1996. Door de groeiende welvaart van de Ierse bevolking steeg het aantal mensen en bedrijven die zich de aanschaffing van eigen wasmachines konden permitteren.

Ongehuwde moeders die in Magdalene-tehuizen terechtkwamen moesten op gegeven moment hun kinderen afstaan die vervolgens ter adoptie vrijgegeven werden en ervoeren dit als uiterst pijnlijk. In de instellingen werden de baby's vaak niet goed verzorgd zodat velen kwamen te overlijden. Onlangs is

in Ierland (niet voor de eerste keer) een massagraaf met gedumpte baby-liken ontdekt wat tot enige commotie leidde. De bovengenoemde film die het verhaal van een aantal meisjes vertelt die in een bepaald tehuis in de buurt van de hoofdstad

Thomas Spickmann (1973) is constructeur en redacteur van De Vrijdenker

Dublin terechtkomen heb ik in 2003 in een bioscoop in Amsterdam gezien. Vanuit het Vaticaan kwamen protesten tegen deze publicatie vanwege imago schade voor de katholieke kerk. Ook de toenmalige inzittenden waren niet helemaal tevreden omdat de situatie in de instellingen zelfs erger was dan in de film naar voren komt.

Het verhaal van de Ierse Magdalene-sisters dat internationaal bekend werd, leidde meer dan tien jaar geleden in Duitsland tot de nodige maatschappelijke discussie. Want ook daar heersten in de periode van 1945 tot 1975 in weeshuizen die door de katholieke en protestantse kerken gerund werden soortgelijke toestanden als in Ierland. Kinderen die geen ouders meer hadden of volgens bureau jeugdzorg niet goed verzorgd konden worden, werden naar gesloten instellingen gebracht waar zij meestal tot hun 21^e verjaardag verbleven. Achter hoge muren waren vernederingen, mishandelingen, seksueel misbruik en uitbuiting aan de orde van de dag. Meisjes moesten vaak in wasserijen werken; jongens bijvoorbeeld in werkplaatsen, in Nedersaksen moesten sommigen turf steken wat heel zwaar was. De journalist Peter Wensierski heeft over dit onderwerp het boek *Schläge im Namen des Herrn* (in het Nederlands *Pak slaag in de naam van de heer*) geschreven.

Dit was de inspiratie voor de film ▲ *Und alle haben geschwiegen!*, in het Nederlands: *En allen hebben gezwezen!*, die voor het eerst in 2012 te zien was. Centraal staat Luisa Keller die op zestienjarige leeftijd in een weeshuis geplaatst wordt omdat haar zieke moeder niet meer voor haar kan zorgen. Het meisje dat op school topcijfers heeft en in principe voor het halen van het vwo-diploma geschikt geacht wordt, moet voortaan twaalf uur per dag in de wasserij werken en is aan vernede-

ringen en geweld onderworpen van de kant van de toezichthoudende zusters. Zij heeft belangstelling voor een weesjongen die in de naburige werkplaats terechtgekomen is en raakt met hem bevriend, wat niet op prijs gesteld wordt. Op een gegeven moment lukt het beiden om uit de instelling te ontsnappen en van hun vrijheid te genieten. De desbetreffende scènes maken op mij een grote indruk. Helaas worden zij door de politie opgepakt en naar het tehuis teruggebracht. De jongen wordt naar Nedersaksen verplaatst waar hij turf moet steken. Het meisje springt vanuit de derde verdieping van het gebouw naar beneden en komt vervolgens op de intensive care van een ziekenhuis terecht waar zij ondanks haar letsel overleeft. Met behulp van een vriendin wordt Luisa elders ondergebracht waar zij beter haar eigen gang kan gaan. Veertig jaar later ontmoet zij haar toenmalige lotgenoot weer. Beiden worden uitgenodigd om voor een commissie van het Duitse parlement over hun ervaringen te spreken, waarvan zij gebruik maken en uiteindelijk hun zwijgen verbreken. Ook al valt het ze in eerste instantie moeilijk, is er tenslotte een grote opluchting. Opgemerkt moet worden dat dit een verzonnen verhaal is, maar het is wel uit gebeurtenissen samengesteld die zich daadwerkelijk afspeelden. Persoonlijk vind ik het hartverscheurend. De twee acteurs die de jongen en het meisje spelen ervaar ik als helden der vrijheid. De studentenprotesten van bijna 50 jaar geleden leidden tot veranderingen in de samenleving, d.w.z. tot een minder autoritaire sfeer waardoor de toestanden in Duitse huizen ten gunste van de jongeren veranderden.

In Zwitserland werden afgelopen eeuw vaak kinderen die in armoede leefden van hun ouders gescheiden en in (meestal gelovige) pleeggezinnen ondergebracht waar zij zwaar onbetaald werk moesten verrichten, bijvoorbeeld op boerderijen. Dit kon ook ineens inwoners van weeshuizen overkomen. Het waren de zogenaamde 'verdingkinderen ▲' die vaak net zo traumatische belevenissen hadden als hun Duitse lotgenoten, zoals vernederingen, geweld en seksueel misbruik. Alleen het systeem was een beetje anders. Ook hierover ontstond op gegeven moment een speelfilm (titel *Der Verdingbub*) die in de Zwitserse samenleving tot de nodige aandacht leidde. Het

is een verhaal op een boerderij in een Zwitsers bergdorp waar een jongen en een meisje ondergebracht worden. Na een aantal gruwelijke gebeurtenissen komt zij te overlijden terwijl hij uiteindelijk naar Argentinië emigreert.

Voor alle drie landen zijn opvallende overeenkomsten van toepassing. Er werd veel te lang over het onderwerp gezweven, zodat de betrokkenen decennialang in het verborgene te lijden hadden. Pas in deze eeuw komt het in de openbaarheid; te hopen valt dat dit tot enige verzachting van de pijn leidt. Een belangrijke bijdrage hiertoe is tevens de (te late) erkenning van het onrecht door de overheid met bijbehorende financiële schadevergoeding. Dit gaat allemaal met de dalende invloed van het christelijke geloof en van de kerken gepaard. Ze pleegden immers misdaden tegen de menselijkheid zolang ze over de nodige macht beschikten. Het runnen van weeshuizen of instellingen voor onkuise vrouwen waarmee door middel van uitbuiting achter het scherm der barmhartigheid veel geld te verdienen viel, is maar één voorbeeld. Te denken valt aan kruistochten of de inquisitie (met bijbehorende martelingen en executies) van 500 jaar geleden. Laten wij dus hopen dat de ontkerkelijking doorgaat. Los daarvan is het aannemelijk dat in veel moslimlanden waar het geloof steeds nog een grote rol speelt toestanden zoals in dit artikel omschreven tot aan de dag van vandaag heersen.

Menig lezer zal zich afvragen waarom juist nu in de Vrijdenker een artikel over dit onderwerp verschijnt terwijl dit al meer dan 15 jaar in de samenleving bekend is. Sinds 2011 lever ik stukken voor dit tijdschrift aan. Wat ik schrijf is een afspiegeling van waarin ik mij op het desbetreffende tijdstip verdiep. Qua thema bestaan bij mij variaties. Ik wil de lezer iets van mijn gedachtewereld laten zien. Deze is uiteraard aan veranderingen en aanvullingen onderhevig en ziet er een beetje anders uit dan zes jaar geleden (toen ik lid van de Vrije Gedachte werd), zelfs dan afgelopen zomer.

Bisschopskruisje

De bisschop van Hellevoetsluisje

heeft last van zijn opstandig kruisje

hij toont nu zowaar

intiem openbaar

de val van zijn heilige huisje.

Kees Borst

David Grossman – *Leven en schrijven*

Enno Nuy

David Grossman – *Leven en schrijven*. Cossee, 199 pagina's

Van essayist en romancier David Grossman is een bundel teksten, bij diverse gelegenheden door de schrijver uitgesproken, verschenen onder de titel

Leven en schrijven. In augustus 2006 kwam zijn zoon, militair Uri Grossman ◀ om het leven tijdens een militaire reddingsactie. Later dat jaar schrijft hij: "Ik bedoel (hiermee) dat de

mensen die vandaag Israël besturen niet in staat zijn om de Israëli's te verbinden met hun identiteit, en al helemaal niet met de gezonde en inspirerende onderdelen van de joodse identiteit. – Het Israëlische leiderschap vandaag is niet meer dan een verpakking, die vooral gevuld wordt met angst en intimidatie, met de schijn van de macht en de knipogen van de achterkamertjespolitiek, met gekibbel over alles wat ons dierbaar is". En er klinkt weemoed in zijn woorden door als hij schrijft over Rabin, die met zijn enorme scherpzinnigheid doorhad dat de Israëlische samenleving niet zou standhouden onder een blijvend onopgelost conflict.

In de ogen van Grossman is Israël afgezaakt tot een harteloze wreedheid jegens al wie zwak is, arm of noodlijdend. Dat is een fors oordeel en de dood van zijn zoon speelt daarin en belangrijke rol: "Maar de confrontatie met dood en verlies brengt een

nuchterheid en helderheid met zich mee die, als het erop aankomt, het kaf van het koren scheiden". En in dezelfde toespraak houdt hij zijn gehoor voor: Kijk naar de Palestijnen, voor één keer niet door de loop van een geweer en niet door het gat van een wegversperring. U zult een volk zien dat niet minder gemarteld wordt dan wij. Een verslagen. Vervolgd, wanhopig volk".

Eigenlijk bevat deze lezing onder de titel *Het is niet eenvoudig naar onszelf te kijken* alle morele overwegingen die bepalend zijn voor de stellingname van Grossman, voor zijn overtuiging dat een andere weg moet worden ingeslagen. Hij spreekt hierin rechtstreeks naar Netanyahu en roept hem met de Palestijnen te gaan praten en geen redenen te zoeken dat vooral niet te doen. En als een Arabische leider een vredessignaal geeft, hoe klein ook, dan "heeft u moreel niet het recht om er niet op te reageren".

Maar, schrijft hij verderop, de regering weigert te begrijpen dat het geweten van een bezettend volk na bijna een halve eeuw bezetting een aangepast wereldbeeld heeft gevormd. In dat beeld bestaan er twee soorten mensen. De ene is onderworpen aan de andere, wat betekent dat de ene van nature inferieur is aan de andere.

In een lezing getiteld *Met wijd gesloten ogen* haalt Grossman twee blunders aan van Netanyahu: diens schandelijke uitspraak dat het idee van de Holocaust afkomstig was van grootmoefi Al-Hoesseini en het moment waarop Netanyahu met een verrekijker Gaza intuïerde zonder in de gaten te hebben dat de rubber doppen nog op

de lenzen zaten.

Grossman konkludeert: "Maar Netanyahu's uitspraak over Hitler en de grootmoefi heeft ons de werking van zijn geest getoond en zegt onomwonden en angstaanjagend dat het beleid van Israël, het karakter en de toekomst van ons land, volledig afhankelijk zijn van de bekrampen, hermetische beperkingen van de mens Benjamin Netanyahu en zijn blinde verrekijker. Dat is onze gevangenschap, daar wordt onze toekomst bepaald, daar worden wij naartoe geleid, met onze ogen wijd gesloten".

Interessant is de opmerking van Grossman dat joden over holocaust spreken als iets wat 'daar' gebeurde terwijl niet-joden altijd spreken over iets wat 'toen' gebeurde. Het 'toen' suggereert dat de gebeurtenis achter ons ligt, het 'daar' impliceert dat die gebeurtenis nog steeds niet ten einde is. Grossman: "de dood is echt, de rest is een illusie".

Met spijt stelt hij vast dat het Israël nog steeds niet is gelukt, ondanks de militaire kracht, zijn burgers het gevoel te geven stevig in hun thuis en land geworteld te zijn. "Tragisch genoeg is Israël er niet in geslaagd een fundamentele wond van de joodse ziel te helen – het bittere gevoel van nooit echt thuis te zijn in de wereld".

Een krachtig geluid van een seculiere jood, uit onverdachte hoek. Maar een geluid dat in het Israël van vandaag niet graag gehoord wordt. Net als het lezen van *Een land zonder grenzen* van Bir Naram stemt ook dit boek niet vrolijk en je vraagt je af hoeveel wanhoop een mens, een samenleving, een volk verdragen kan. Komt hier ooit een einde aan?

Enno Nuy (Aerd, 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

God en atheïsme

(Definitie 'atheïsme' 3)

Paul Hopster

In "De Vrijdenker" van maart 2017 verzoekt Adrian Voeten in: "Atheïst zijn of in een opperwezen geloven" om een duidelijke omschrijving in aardse termen van wat onder atheïsme verstaan moet worden. In een reactie daarop van René van Elst zoekt deze naar een betere omschrijving van atheïsme dan in *Het groot woordenboek der Nederlandse taal*, de "Van Dale", die drie omschrijvingen geeft.

Atheïsme is volgens Van Dale:

- Ontkenning van het bestaan van een (persoonlijke) god
- Ontkenning van de bestaanbaarheid van een (persoonlijke) god
- Ontkenning van de bewijsbaarheid van een (persoonlijke) god

Van Elst moedigt de lezer aan met een betere omschrijving te komen dan gegeven in het Groot Woordenboek. Is de volgende omschrijving beter?

Atheïsme is:

- Erkenning van het niet bestaan van een (persoonlijke) god
- Erkenning van de onbewijsbaarheid van een (persoonlijke) god
- Erkenning van de onbestaanbaarheid van een (persoonlijke) god
- Erkenning van onbewijsbaarheid van onbestaanbaarheid van een (persoonlijke) god.

De laatste regel betreft twee negativa: onbewijsbaar en onbestaanbaar. Voor negativa geldt: *negativa non sunt probanda*, negatieve uitspraken (of regels) kunnen niet bewezen worden, of: niet-bestaan kan niet bewezen worden.

Bewijzen van god, of ontkennen van bewijsbaarheid van god, of van een god, hangt af van de omschrijving van god. Bewijsbaarheid van god kan alleen gelden als er een omschrijving is wat of wie god is. Wie of wat is god?

God is creator, schepper van hemel en aarde en vooral: schepper van mens, man, vader, zoon. Aldus het eerste bijbelboek Genesis. Maar dat klopt niet. Volgens wetenschappelijk inzicht zijn de mens en de aarde en alles op die aarde, niet geschapen, maar door natuurkrachten ontstaan. God is de moraal, schepper van goed en kwaad. God is het toonbeeld van barmhartigheid, van liefde, van heiligheid, van dienstbaarheid, van strijd tegen de duivel. Maar dat klopt niet. God weet niet de duivel te overwinnen, god weet niet ruzie en oorlog te bestrijden of te voorkomen. Niet door een god wordt het kwaad bestreden, maar door regels om het kwaad te bestrijden: de wetboeken en regels voor goed gedrag die door gemeenschappen zijn vastgesteld.

God staat aan de basis van leven. God schept de levende natuur met natuurkrachten die sturend werken, met een vaste ontwikkeling van bevruchting, geboorte, groei, ouderdom, sterven, dood. De filosoof Spinoza omschreef god als natuur: *deus sive natura*. Maar dat klopt niet. Niet god schept leven. Voortplanting, geboorte en groei vormen het leven. Relatief laat is de natuurkracht evolutie ontdekt die voor alle levensvormen geldig is. Bij leven hoort ook dood. Natuur is leven én dood.

God of geest kan in je varen. Je kan de geest krijgen, geïnspireerd worden (*spiritus* – geest), plotseling bevangen worden door een dieper inzicht of bevangen worden door de, of een, heilige geest. Geest kan de vorm krijgen van droom of *Aha Erlebnis* of personificatie van almacht. God is een sprookje met een sprookjesfiguur in sprookjesland. Sprookjesfiguren zijn erg machtig en geheimzinnig en vertonen talloze trekjes van geesten en mensen.

Paul Hopster (1940), gepensioneerd psycholoog; 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker"; 1999-2009 hoofdredacteur en van 2009 tot 2016 redacteur van "De Vrijdenker".

Zoals genoemd hangt bewijsbaarheid van god af van de omschrijving van god. Bewijs van god leveren kan niet een subjectieve ervaring zijn, maar moet objectief vast te stellen zijn en herhaaldelijk (meer dan eenmalig) voorkomen.

De volgende omschrijvingen zijn in omloop.

Atheïsme is

- Erkenning van het niet-bestaan van god als schepper van hemel en aarde, of:
- Niet-erkennen van het bestaan van god als schepper van hemel en aarde
- Erkennen van het niet-bestaan van god als (heilige) geest, of:
- Niet-erkennen van het bestaan van god als (heilige) geest
- Erkennen van het niet-bestaan van god als schepper van moraal, of:
- Niet-erkennen van het bestaan van god als schepper van moraal
- Erkennen van god als natuur (Spinoza)
- Erkennen van god als sprookjesfiguur.

God is een sprookjesfiguur. Zo'n figuur kan van alles scheppen en is zelf een schepping van de mens. Hij kan dood gaan, maar ook weer tot leven worden gewekt. Sprookjes zijn voorbeelden van moraal: goede moraal: edele prins of slechte moraal: boze heks. Het zijn metaforen van het leven. Sprookjes bestaan niet in werkelijkheid. Sprookjes zijn uitvindingen van de menselijke geest, zoals ook god een uitvinding is van de mens. God is door de mens geschapen.

Voor de vrijdenker is duidelijk dat god niet zelfstandig bestaat. Niet als schepper van mens en wereld, ook niet als schepper van moraal. Zonder god geen moraal,Zou het? Nee, mét goddelijke moraal geen moraal. Niet god maakt de moraal, de mens maakt de moraal. Er bestaat geen goddelijke moraal. De mens moet de goddelijke moraal verdrijven en vervangen door een menselijke moraal. Dat is de taak van de vrijdenker. Geloven moet plaats maken voor kritisch denken. Godsdienst moet plaats maken voor onpartijdig onderzoek. Zolang goddelijk geloven heilig is heeft de vrijdenker de taak goddelijk geloof te vervangen door rationeel denken, ofwel goddelijke moraal te vervangen door rationele moraal.

Haagse 'borrelpraat': de vrijheid van onderwijs

René van Elst

De Verlichtingsborrel van 10 april in Brasserie De Ooievaer had een goede opkomst – geen wonder, want een spreker uit de hoogste Haagse kringen was bereid gevonden om zijn zegje te doen, namelijk Sander Dekker.

Dekker (1975) is VVD-politicus en demissionair Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Zijn buurvrouw is een trouwe bezoeker van de borrels in Den Haag en zij heeft niet veel moeite hoeven doen om hem over te halen tot een optreden voor verlicht publiek. Hij werd vergezeld door zijn woordvoerder Sander van Dam, maar die hoefde het woord niet te voeren, dat kan Dekker prima zelf. Zijn betoog, waarvoor hij niet zoveel tijd nodig had, werd dus goed gebracht, maar na de pauze kwamen er wel protesten uit het publiek – beschaafde protestgeluiden natuurlijk, onder meer van DVG-bestuurslid Saskia Spigt, die haar bezwaren de volgende ochtend vroeg op schrift heeft gezet; kijk daarvoor op de volgende pagina. Dekkers woorden geef ik hier kort weer.

Ik ben een Haagse jongen, nu liberaal en ongelovig, maar gereformeerd opgevoed; ik heb divers bijzonder onderwijs genoten. Daarna ben ik op de universiteit verliefd geworden op de wetenschap, de verlichting, de vooruitgang en de kracht van de rede. Er is veel bereikt in de afgelopen eeuw; wat ons verder vooruit moet kunnen helpen is het vrije denken.

Over de vrijheid van onderwijs: 100 jaar geleden is het artikel ingevoerd dat intussen art. 23 Gw. is, als 'pacificatie' na de schoolstrijd tussen sociaal-liberalen en confessionelen. Het regelde de vrijheid van het bijzonder – veelal confessioneel – onderwijs en de bekostiging daarvan, waarbij de overheid voortdurend een vinger aan de pols houdt.

Is art. 23 nog van deze tijd? Werkt het niet segregatie in de hand? Ik denk dat afschaffen, wat sommigen bepleiten, onverstandig zou zijn. Het zou de echte segregatieproblemen niet oplossen als we openbaar staatsonderwijs zouden hebben zoals in Frankrijk; in de *banlieues* is het onderwijs minstens

zo gesegregeerd als hier in de Schilderswijk. Afschaffen zou de vrijheid aantasten en een belangrijke onderwijs traditie ondergraven. Je hebt ook mensen die willen dat alles bij het oude blijft. Maar dat tast uiteindelijk ook de vrijheid aan. Art. 23 is als een gebouw dat onderhoud nodig heeft en aanpassingen, maar niet rijp voor de sloop is. De mogelijkheid om een bijzondere school te starten is heel erg gekoppeld aan levensbeschouwing. Veel ouders gaat het nu echter minder om een levensbeschouwing dan om wat zij beschouwen als een goede vorm van onderwijs. Nu is er wel het algemeen bijzonder onderwijs, zoals het Montessori-onderwijs, maar als dat plekje in een gemeente al bezet is zegt de gemeente dat er geen plaats meer is voor bijv. Dalton-onderwijs. Het zit dus al gauw behoorlijk op slot.

Iets anders: vrijheid is niet onbegrensd; daar komt verantwoordelijkheid bij. De overheid mag kwaliteitseisen stellen aan het onderwijs, maar we zien een grote terughoudendheid om aan nieuwe, vaak op geloof gebaseerde, scholen kwaliteitseisen te stellen. Veel nieuwe scholen van de laatste tien jaar waren niet levensvatbaar of kwamen in problemen op punten als veiligheid of kwaliteit. Ook zijn er nieuwe scholen waarvan te betwijfelen is of die goed burgerschap uitdragen. De wet biedt onvoldoende houvast om er bijv. een stokje voor te steken dat een schoolbestuurder IS verheerlijkt op Facebook. Meer vrijheid is gewenst als het gaat om didactische principes als basis, mits de initiatiefnemers tonen dat zij verantwoordelijkheid nemen, dat de kwaliteit goed is en dat e.e.a. strookt met onze gedeelde normen en waarden.

Dat de 'pacificatie' van 1917 een *uitruil* was van bijzonder onderwijs voor algemeen kiesrecht zie ik anders, omdat de liberalen niet echt iets hebben ingeleverd; ze hebben namelijk goede redenen om te hechten aan de vrijheid van onderwijs.

Die heeft grote diversiteit en pluriformiteit gebracht, die ons onderwijs sterk maken in vergelijking met wat ik in de landen om ons heen heb gezien. Nergens is zoveel keuze voor ouders en leerlingen als hier. Pluriformiteit en diversiteit zijn waarden die passen bij een liberale samenleving. Belangrijk is ook dat het particulier initiatief wordt beloond.

In een komend kabinet wil ik in deze geest hard werken aan een opfrisbeurt voor art. 23.

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, opgeleid als socioloog en (deels) jurist, hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker en donateur van Skepsis.

V.l.n.r.: borrelorganisator John Tsoutsanis, Sander Dekker, Sander van Dam en borrelorganisator Shirley Verschuren.
Foto: René van Elst

Reactie op Dekker

Saskia Spigt

De Verlichtingsborrel met Sander Dekker over "100 jaar Vrijheid van Onderwijs: doorgaan of is het eind in zicht?" (zie de vorige pagina), daar was ik ook bij en nu, de volgende ochtend om 5.16 uur, giert de adrenaline nog door mijn lichaam. Met stijgende verbijstering luisterde ik naar zijn verdediging van artikel 23, de Vrijheid van (godsdienst in het) Onderwijs. Hij zou niet willen, dat de Staat teveel invloed heeft op de manier waarop ouders hun kinderen willen laten scholen. Hij vergeet even, dat de staat dat nu al heeft: nadat kinderen hebben mogen kiezen uit het brede palet aan pluriforme scholen, worden ze allemaal langs dezelfde wurgende leerling-volg-systeem-lat gelegd en degene, die niet aan de eisen voldoet, valt af. Die zogenaamde pluriformiteit stopt bij de voorkeur. Kinderen zijn helemaal niet bezig zich vrij te ontwikkelen binnen het Nederlandse onderwijsbestel.

Het meest beangstigende is, dat Dekker niet ziet, dat een seculiere Staat in staat is wél een systeem te waarborgen waarin alle leerlingen werkelijke vrijheid van ontwikkeling hebben. Hij schetst meerdere malen als een waar schrikbeeld het onderwijs in

Frankrijk. Of wekt de indruk van een Staat als een uit '1984' van George Orwell. Hij zou eens niet naar het verleden moeten kijken, bijv. naar Frankrijk, maar naar de toekomst: Finland. Dáár betekent 'Vrijheid van onderwijs' wel 'Vrijheid van Ontwikkeling'. Daar kunnen kinderen zich vrij ontwikkelen in het onderwijs, zonder afge-rekend en afgeserveerd te worden door cijfers voor vakken, die hun talenten niet tot hun recht laten komen. En zonder geïndoctrineerd te worden door angst-aanjagende religieuze dwaalsporen. Vrijheid van onderwijs volgens artikel 23 is dus een heel misleidend begrip.

Ook bleek Dekker ongevoelig voor het argument uit de zaal, dat in een seculiere samenleving de scheiding van machten op vele gebieden geregeld is behalve in een van de belangrijkste sectoren: het onderwijs. Tegelijkertijd vertelde hij, dat onze staat de grootste moeite heeft om scholen, die kinderen religieus

Saskia Spigt reageert tijdens de Verlichtingsborrel op Sander Dekker. Saskia is leerkracht en was tot 22 april bestuurslid van De Vrije Gedachte. Foto: René van Elst

indoctrineren, te verbieden. Er loopt momenteel een rechtszaak in Amsterdam tegen een dergelijke school. Door datzelfde artikel 23 heeft de initiatiefnemer nu een stevige poot om op te staan. En na veel goede argumenten uit de zaal flopte bij hem de 'atheïsme-is-ook-een-dogma-kaart' uit de binnenzak. Geen echte verrassing bij iemand wiens plaat al een aantal malen opnieuw opgezet was en wiens argumenten op waren.

Van de denkbeelden van deze demissionaire man worden kinderen en leerkrachten niet gelukkig.

Geloof blijft absurd

Anton van Hooff

(mini-c.v. op pag. 3)

Van geamuseerde herkenning moest ik gniffelen toen ik in NRC van 15 mei de woorden las van Jantine van Iersel-Veenhof, predikante in Wieringen. Op de VU had ze te horen gekregen dat ze de herrijzenis van Jezus niet zo letterlijk moest nemen. De theologische kennis die ze aan de universiteit opdeed, ondermijnde haar geloof. Maar gelukkig

ontdekte ze in de kerkelijke praktijk wat ze zelf geloofde. 'Ja, ook de opstanding van Jezus. Dat is zo'n hoopvol verhaal dat relevant is voor mijn leven nu én na mijn dood. Opstaan uit de dood is zo bizar, dat verzin je niet en daarom geloof ik het.' Meteen dacht ik aan de paradox van Tertullianus (ca. 160 – ca. 230): 'het is geloofwaardig omdat het idioot is.' De oorspronkelijke tekst is ook zonder kennis van het Latijn te verstaan: *credibile est quia ineptum*. Het citaat wordt doorgaans versimpeld tot: *credo quia absurdum*.

Ook dominee Veenhof gaat er prat op iets idioots te geloven. Ook zij lijdt aan intellectueel masochisme.

Uitnodiging afscheidscollege prof. dr. Peter Derkx

Op vrijdagmiddag 30 juni 2017 geeft Peter Derkx zijn afscheidscollege als hoogleraar Humanisme en Levensbeschouwing aan de Universiteit voor Humanistiek (UvH), de leerstoel die hij sinds 2003 heeft bekleed.

Daarvóór was Peter, vanaf de oprichting van de UvH in 1989, universitair hoofddocent Historische Humanistiek. Sinds hij in 1977 in dienst trad als docent Ethiek bij de voorloper van de UvH, het Humanistisch Opleidingsinstituut (HOI), heeft Peter zo'n veertig jaar gewerkt voor UvH en HOI. Zijn betekenis voor deze humanistische opleidingen, evenals voor het humanisme in Nederland en daarbuiten is enorm geweest.

Het afscheidscollege van Peter Derkx is getiteld:

**Het blijft mensenwerk
Een humanistische visie op spirituele
dimensies van goed ouder worden**

Namens het College van Bestuur en de leerstoelgroep Humanisme en Filosofie van de Universiteit voor Humanistiek nodigen wij u hierbij uit voor Peters afscheidscollege op **vrijdagmiddag 30 juni 2017, om 16.15 uur precies** (graag uiterlijk 10 minuten van tevoren aanwezig zijn) in de aula van het Academieggebouw van de Universiteit Utrecht, Domplein 29 te Utrecht. U bent eveneens uitgenodigd voor de receptie na afloop, in de Senaatszaal van het Academieggebouw.

Hoogleraren en emeriti worden uitgenodigd deel te nemen aan het cortège, bij voorkeur in de toga van hun eigen universiteit. U wordt verzocht uiterlijk om 16.00 uur in de toga-kamer (1.7) van het Academieggebouw te zijn.

Wij zien uit naar uw komst.

Met vriendelijke groet,

namens het College van Bestuur,
prof. dr. Gerty Lensvelt-Mulders, rector
namens de leerstoelgroep Humanisme en
Filosofie
prof. dr. Joachim Duyndam, voorzitter.

Een atheïst en een gelovige zijn weinig bescheiden

(Definitie 'atheïsme' 4)

Adrian C. Voeten

Mijn opmerking over het gebruik van het woord atheïsme heeft geleid tot enkele reacties. Ik ben ervan uitgegaan dat de diersoort mens begrensd is in zijn waarnemen en denken. Een eventuele god is onbereikbaar door deze beperkingen. Moderne theologen houden zich ook niet meer bezig met godsbewijzen.

René van Elst maakte enkele opmerkingen over mijn zienswijze. Hiervoor wijst hij op de apologeten. Bijna 2000 jaar geleden ontstond de apologie die in het bijzonder het christendom verdedigde en tot de dag van vandaag worden er nog steeds apologeten aangetroffen. Van Elst noemt als zodanig Emanuel Rutten en William Lane Craig. Deze filosofen blijven zich hier nog steeds over god en het christendom druk maken. Ik beschouw het als een achterhoedegevecht en begrijp goed waarom in de huidige filosofie hun opvattingen minder serieus genomen worden.

Zijn tweede opmerking God wordt beschouwd als alomtegenwoordig is een geloofsopvatting en zoals ook Van Elst zelf opmerkt niet bewijsbaar. Ik ga er van uit als pur sang bioloog dat geloven een emotionele irreële bezigheid is. Wat betreft de derde opmerking van van Elst over de evolutie adviseer ik de beschrijving hiervan in mijn boek *De diersoort mens onderweg* eens na te lezen.

Bert Voorneveld adviseert atheïsme te omschrijven als: *De overtuiging dat de waarschijnlijkheid van het bestaan van goden verwaarloosbaar klein is*. Een overtuiging is een geloof dat ik opvat als een subjectieve beleving, wat zeker voor Voorneveld een betekenis heeft, maar mij minder geschikt lijkt voor een algemeen en objectief gebruik.

Henk Capelle stelt voor: *Atheïsme is een beredeneerde ontkenning van het bestaan van [een] God*.

Een dergelijke omschrijving lijkt mij ook minder juist. Zoals ik boven al schreef heeft de diersoort mens zijn beperkingen in waarnemen en denken. Het denken kan concrete exacte feiten betreffen en dan zijn we bezig met de 'aardse werkelijkheid'. Het kan zich ook bezig houden met onoplosbare abstracte zaken en daartoe mogen we het al of niet bestaan van goden toch wel rekenen. Het is voor de beperkte mens onmogelijk op dit terrein iets concreet vast te stellen. Redeneren is het verwoorden van een denkproces. De uitkomst van het redeneren op dit terrein zal nooit kunnen leiden tot de conclusie dat god wel of niet bestaat.

Voor mij is een goede formulering dat atheïsme betekent dat goden en godsdiensten geen aantoonbare [bewijsbare] basis hebben.

Dierenarts, epidemioloog en patholoog Dr. A.C. Voeten promoveerde 52 jaar geleden. Hij schreef *Het wereldbeeld van de diersoort mens* en *De diersoort mens onderweg*.

Je suis Raif Badawi

Liberaal achter de tralies in een theocratie

Floris van den Berg

Ik zit in mijn comfortabele stoel in de gerealiseerde liberale utopie in Nederland en lees wat Raif Badawi schrijft in de gevangenis in Djedda, Saoedi-Arabië:

Ik had mezelf tot doel gesteld om een nieuwe versie van het liberalisme in Saoedi-Arabië te introduceren en mijn aandeel aan de verlichting van mijn maatschappij te leveren. Ik heb geprobeerd om de muren van onwetendheid neer te halen, de heiligheid van de geestelijkheid te doorbreken, een klein beetje pluralisme en respect voor waarden als vrijheid van meningsuiting, vrouwenrechten en de rechten van minderheden en armen te verspreiden in Saoedi-Arabië. (p. 23)

Terwijl ik dit lees zit Raif Badawi nog altijd in een gevangenis in Saoedi-Arabië waar hij 10 jaar moet uitzitten onder erbarmelijke omstandigheden, met 1000 stokslagen en een hoge geldboete. Het is de straf voor zijn blogs. Afschuwelijk! Wat een barbaarsheid! De Duitse journalist Constantin Schreiber heeft enkele van Badawi's

teksten kunnen achterhalen en aangevuld met een tekst die Badawi in de gevangenis schreef. Dit is uitgegeven als boek, in Duitsland en ook in het Nederlands vertaald en uitgegeven. Badawi put, zoals hij schrijft, moed uit het idee dat zijn stem niet onopgemerkt is gebleven. Zijn vrouw en kinderen hebben het land moeten ontvluchten en wonen in Canada.

Badawi noemt zich een wereldburger en een liberaal. Hij is een vrijdenker die met kritische blik kijkt naar de cultuur, politiek en samenleving in Saoedi-Arabië. Centraal in de teksten

Raif Badawi, 1000 stokslagen voor de vrijheid. Leven en laten leven in het huidige Saoedi-Arabië, Spectrum, 2015, 93 pgs.

van Badawi is het pleidooi voor de vrijheid van het individu. De vrijheid van het individu is in Saoedi-Arabië en in alle Arabische landen (behalve Israël) gekluisterd door een combinatie van autoritaire machthebbers en islamitische zedenpredikers. Badawi is een voorstander van secularisme: hij wil de invloed van de islam op de vrijheid en ontplooiingsmogelijkheden van anderen beteugelen door een liberaal seculier raamwerk. Vanuit Westers vrijdenkersperspectief is Badawi mild. Zo is niet duidelijk of hij een atheïst is, misschien is hij een soefi – een mystieke vorm van de islam. We moeten echter niet vergeten dat openlijk atheïsme ten strengste verboden is in Saoedi-Arabië. Wanneer er censuur en dreiging is, is het moeilijk om er zeker van de zijn dat een auteur het achterste van zijn of haar tong laat zijn. De kritiek van Badawi is niet gericht op de (on)waarheid van de leerstellingen van de islam, maar op de paternalistische inmenging in de vrijheid van anderen, met name vrouwen.

Badawi betoogt in een van zijn essays dat er grote onwetendheid is over wat liberalisme is en dat er de algemene gedachte heerst dat libera-

Floris van den Berg (Naarden, 1973) is milieufilosof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Onlangs is zijn boek *De vrolijke feminist* verschenen.

lisme tegen religie is. Maar in een liberale samenleving is er juist vrijheid van iedereen om het geloof naar eigen keuze aan te hangen (mits het de vrijheid van anderen niet schaadt). Liberalisme zou volgens tegenstanders staan voor: '[...] blasfemie, geloofsafval, moreel verval, naaktstranden, homohuwelijk en soortgelijke steekwoorden.' (p. 49) Toch is dit geen vertekend beeld van het liberalisme. Het is alleen de nachtmerrie van de conservatieve moslim. In een liberale samenleving is blasfemie niet strafbaar en valt het onder de vrijheid van expressie. Wat moreel verval is, is open voor discussie, maar als dit gaat over alcohol en (soft) drugs, dan valt dat reuze mee. Naaktstranden zijn een signaal dat er een waarlijk liberale samenleving is. Naaktstranden zijn een teken van beschaving van de open samenleving. Wanneer zal het eerste openbare naaktstrand in Saoedi-Arabië er zijn? In een liberale samenleving is er veel geloofsafval en is de samenleving grotendeels gesecculariseerd. Het homohuwelijk is noodzakelijk onderdeel van een liberale samenleving. Zonder homohuwelijk geen beschaving. Genoemde voorbeelden zijn echter hel en verdoemenis voor de islamitische godsdienstfanatici die hun hele existentie in dienst hebben gesteld van het creëren van de islamitische hel op aarde. In Saoedi-Arabië zijn ze daarin behoorlijk succesvol.

Badawi heeft een helder standpunt over religie in een liberale samenleving: 'Wat betreft liberalisme zijn religies niet meer dan persoonlijke beslissingen.' (p. 51). Let wel dat dit geschreven is in Saoedi-Arabië waar er islam de staatsgodsdienst is en waar op

afvalligheid de doodstraf staat! Het liberalisme van Badawi staat haaks op het totalitarisme van Saoedi-Arabië. En daar moet Badawi voor boeten. ‘De belangrijkste missie van elke theocratie is om elke vorm van rede in de kiem te smoren, het historisch materialisme en het gezonde verstand rigoureuus te bestrijden en de massa, zo goed mogelijk, absoluut dom te maken en te houden.’ (p. 64) ‘Religieus denken [...] streeft ernaar ons leven tot in detail te controleren.’ P. 65) ‘Staten die gefundeerd zijn op religie houden hun volk in een enge cirkel van geloof en angst gevangen.’ (p. 66)

Badawi hoopt – of hoopte – dat de Arabische lente zou leiden tot een verlichting, tot een wende naar een liberale open samenleving. Er hebben

machtswisselingen plaatsgevonden, maar de grip van dictators en de islam – met name de wrede terreur van IS – hebben de hoop op een vreedzame revolutie richting vrijheid in de Arabische wereld doen verbleken.

De relaties die westerse staten hebben met Saoedi-Arabië (en andere Arabische landen) is sardonisch: enerzijds is er een verontwaardiging over mensenrechtenschendingen en een gebrek aan democratie, anderzijds belemmert dat geenszins de handel en diplomatieke betrekkingen. Ook vinden westerse landen het geen enkel probleem om wapens te leveren aan Saoedi-Arabië.

Dat er in het westen niet-moslims zijn die het regime en Saoedi-Arabië vanuit een achterlijk-naïef cultuurrela-

tivisme goed praten, is onbegrijpelijk. Voor hen die dat niet in één keer snappen, leg ik het nog eens uit met behulp van de ethische theorie van universeel subjectivisme, waarbij je jezelf moet verplaatsen in de positie van het slachtoffer en vanuit dat perspectief de samenleving hervormen. Hoe zou jij het vinden als je homo was in dat land? Of een vrouw die niet mag auto rijden, niet alleen op straat mag, een tweederangsburger is (let wel: het gaat hier alleen over jou! Hoe zou jij het vinden om in deze positie te verkeren. Liefhebbers om te ruilen met een vrouw of een homo (LBGTQ) in Saoedi-Arabië? Zou jij willen kunnen ruilen met Raif Badawi? Nee. Daarom: *Je suis Raif Badawi*.

Het levenseinde

Hans Klein

Een vrijdenker is, naar ik aanneem, ook een vrijdoener, zolang er tenminste aan niemand schade wordt berokkend. Die schade zou ook kunnen ontstaan wanneer iemand in zijn heiligste gevoelens wordt gekwetst. Hierbij moeten we redelijk blijven, bijvoorbeeld ik zou zeer worden “gekwetst” als iemand zou stellen dat de muziek van J.S. Bach banaal is, maar dan haal ik alleen maar mijn schouders op.

Ik vraag mij dus af of “heiligste gevoelens” wel bestaan. Tenslotte hoorde ik als kind: schelden doet geen zeer! Het valt mij op dat bij het begin van het leven de zelfbeschikking “heilig” is. Of iemand geen of 12 kinderen wil krijgen, daar moeten anderen zich niet mee bemoeien. In tegenstelling daarmee bemoeien velen zich met iemands levenseinde. “Het leven is heilig” hoor je dan. Zo’n opmerking maakt natuurlijk een einde aan alle discussie. Wie durft zich tegen iets “heiligs” te keren?

Als ik vind dat het genoeg is geweest moet ik daarover spreken met mijn goede familieleden en beste kennissen. Anderen hebben daar geen boodschap aan. Wat hebben de mevrouw Van Dam uit Klaaswaal, de heer Bemmels uit Amsterdam en dominee Wokkels uit Uithuizermeeden met mijn verscheiden te maken? Zij hebben daar geen gedachten bij, net zomin als ik mij druk maak over meneer Ho uit Sjanghai. Ik vind het jammer voor hem dat hij bij een onweer is getroffen door de bliksem, maar ik zit er niet mee.

Vaak vraag ik mij af waarom sommige politici bij bijvoorbeeld het aankondigen van een plan voor wetgeving over “voltooid leven” onmiddellijk hun veto uitspreken, inderdaad met een beroep op de “heiligheid van het leven”.

Dit – het veto – gaat zo automatisch dat ik er een onuitgesproken emotie achter vermoed. Wat kan dat zijn? Nu ben ik een “psycholoog van de koude grond” en ik denk dan weleens dat er angst achter zit. Angst voor het onvermijdelijke levenseinde.

Overigens begrijp ik niet dat er politieke partijen bestaan die gebaseerd zijn op geloof. Ik zou zeggen dat geloof en politiek twee gescheiden zaken zijn. Natuurlijk moet het ieder vrij zijn welk geloof dan ook te belijden, mits daarmee niet andersdenkenden worden lastiggevallen. Een politieke partij dient gebaseerd te zijn op wat men voor het functioneren van een samenleving het belangrijkste vindt. Voor de een is dat vrijheid van handelen: liberalisme. Voor de ander is dat zorg voor zwakkeren: socialisme, etc.

Vroeger meer dan nu – maar dat kan ook liggen aan wat voor mensen ik spreek – werd er meestal gezegd, als iemand over de dood sprak: daar wil ik nu niet over praten (dus nooit), als

Hans Klein (1935) is gewezen leraar wiskunde, muzikliefhebber, lid van de Partij voor de Dieren en donateur van Skepsis.

het zover is is het vroeg genoeg. Dit ontwijken kwam (komt) dan dus door angst. Daar wil ik nu niet over praten, hè, doe even gezellig! Het is natuurlijk morbide om door die gedachte je leven te laten beheersen. Toch denk ik met genoegen terug aan gesprekken met een vriend over wat hij noemde "onze hobby", euthanasie etc. Overigens is die vriend door euthanasie aan een vredig einde geholpen.

Nu gaat (ging?) het weer over het "voltooid leven". Een van de vragen is wie daarvoor toestemming moet geven. Toestemming? Ja, dat schijnt nodig te zijn want de overheid heeft ervoor gezorgd dat een fatsoenlijk middel niet te verkrijgen is. Nu heeft een hele groep dokters in een nogal pathetische

advertentie in diverse kranten uitgesproken dat zij daar niet voor zijn. Ik vind - afgezien van de toon - dat zij gelijk hebben. Ook de instelling van een groep "toestemminggevers" zie ik niet zitten, zie het bovenstaande. Wat is dat toch voor een onzin dat een ander moet beslissen of jouw wens het leven te beëindigen gerechtvaardigd is? Meteen komen dan de tegenwerpingen. Dit is een hellend vlak, wordt gezegd. Nu, dat vind ik alleen maar retorica waar ik niet zoveel mee kan. Dan: er kan misbruik van gemaakt worden. Ja, dat is zo, maar van zoveel dingen kan misbruik worden gemaakt. Ik beweer niet dat dit onbelangrijk is, ik zeg alleen maar dat je het eerst over het beginsel eens moet worden en dat je dan pas over de praktische uitwerking moet gaan nadenken.

THEMANUMMER JUNI: ECONOMIE EN VRIJHEID

Geachte lezers,

Voor het komende juni-nummer staat het thema '**Economie en Vrijheid**' gepland. Graag ontvangen wij bijdragen over dit onderwerp waarin de auteurs hun gedachten hierover duidelijk maken en ons aan het denken zetten. Belangrijk is, zoals altijd, het raakvlak met het vrijdenken. Ingeleverde artikelen moeten betrekking op de hele samenleving hebben en mogen dus niet te specifiek zijn.

Bijvoorbeeld een stuk over de wenselijke balans tussen overheidsbeleid en particuliere economie zou bij ons themanummer passen, maar niet een voorspelling welke aandelen de komende maanden stijgen, want hierbij is alleen een kleine groep aandeelhouders betrokken. U begrijpt dat ook bedrijfseconomie van secundair belang is in het kader van ons thema. Wij wensen u veel inspiratie en danken u bij voorbaat voor uw inzendingen. A.u.b. insturen naar het redactieadres vóór wo. 17 mei.

De Redactie

Het knagende weten van Floris Cohen

René van Elst (mini-c.v. op pag. 10)

Floris Cohen (Haarlem, 1946) is hoogleraar vergelijkende geschiedenis van de natuurwetenschap aan de Universiteit van Utrecht. Een vorig boek van hem, *De herschepping van de wereld*, staat – zoals meer boeken – helaas nog ongelezen in mijn boekenkast. Daarin besteedt hij aandacht aan de ontwikkeling van de natuurwetenschap, in het bijzonder aan de vraag hoe het komt dat die ontwikkeling zich speciaal in ons deel van de wereld heeft voltrokken. U begrijpt dat ik dit van de flaptekst weet en dat ik het antwoord op zijn vraag niet aan u kan doorgeven. Misschien een andere keer. Wat lezen betreft heb ik nu voorrang gegeven aan

Cohens nieuwe werk *Het knagende weten*, dat vanuit vrijdenkersoogpunt interessanter zou moeten zijn dan de *Herschepping*. Cohen onderzoekt namelijk hoe wetenschap zich tot geloof verhiel in het denken van een aantal bekende figuren uit de wetenschapsgeschiedenis. Wetenschappers die op de een of andere manier met het geloof in de knoop zaten. Een vraag die ik als lezer dan meteen stel, is hoe de schrijver zelf staat ten opzichte van

Het knagende weten – Floris Cohen; Prometheus Amsterdam 2016, ISBN 978 90 351 4336 4; 453 pagina's incl. verantwoording en register; € 29,95

geloof. Die vraag wordt op p. 19 al beantwoord: Cohen is zonder geloof opgevoed, heeft geen neiging om aan een godsbegrip een persoonlijke betekenis toe te kennen (wat volgens mij zowel op atheïsme als op agnosticisme kan duiden) en ziet niets in de diverse 'godsbewijzen'.

Gemis aan geloof

Cohen stelt vast dat de geloofswaarheden door de ontwikkeling van de wetenschap in het defensief zijn geraakt; om ze niet op te hoeven geven zijn veroordelingen en verboden toegepast, maar ook aanpassingen en kunstgrepen. Hij deelt de mening van

de ons welbekende Herman Philipse¹ dat een gelovige tegenwoordig door de wetenschap wel gedwongen is om zich bezig te houden met *rationele theologie*, die de ‘god-hypothese’ beargumenteert. In vroeger eeuwen was de openbaring door de godheid in de heilige schrift een onomstotelijk feit en had men daar genoeg aan, maar die ‘waarheid’ volstaat niet meer als fundering voor iemands geloof. Cohen heeft wel moeite met de term ‘god-hypothese’; naar zijn idee worden daarin begrippen verstrengeld die niet bij elkaar passen. Die term en Philipsses analyses, hoe scherp ook, getuigen niet van affiniteit met geloof. Enige affiniteit daarmee acht Cohen nodig om de spanningsverhouding tussen geloof en wetenschap te onderzoeken in het licht van de thans problematische fundering van het geloof.

Aanknopingspunten vindt hij in het werk van de Duitse socioloog **Max Weber** (1864-1920)², die heeft geschreven over de ‘onttovering van de wereld’ door de opkomst van de natuurwetenschap en door intellectuaalistische leerstellingen uit de calvinistische en doperse hoek. Uit wat Weber schreef over spanning tussen wetenschap en religieus heil is af te leiden dat die spanning ook in hemzelf zat; hij voelde een knagend gemis aan de gave van het ongebroken geloof. Dat knagen, dat je volgens Cohen bij iemand als Philipse niet vindt, is het terrein waarop dit boek zich afspeelt.

Cohen legt uit hoe hij tot zijn keuze van wetenschappers – ik noem ze verderop – is gekomen. Sterk is zijn uitleg over de keuze niet; hij geeft zelf toe dat er geen systeem in zit. Ik zie het als een soort rondleiding langs markante punten die toevallig makkelijk bereikbaar zijn in het land van de wetenschapsgeschiedenis.

Het inleidende hoofdstuk wordt afgesloten met Cohens eigen voorlopige kijk op het onderwerp. ‘Voorlopige’, want hij meent dat zijn onderzoek nog tot verandering van

opvatting zou kunnen leiden; zo ja, dan wil hij dat in de epiloog laten blijken. Hij beseft dat hij niet helemaal onpartijdig kan zijn. Met de Gods-idee mist hij affiniteit, maar hij meent dat er vormen van volwassen religiositeit bestaan die heel ernstig moeten worden genomen en hij onttrekt zich niet geheel aan metafysische ideeën. Ik stel dus vast dat hij tot op zekere hoogte ‘gelooft in geloof’.

Wetenschap noemt hij superieur en grandioos, maar een *wereldbeeld* kan de wetenschap niet voortbrengen, zegt hij; wetenschap is een rationele bezigheid maar niet de enig mogelijke rationele bezigheid. Hij noemt geen andere bezigheden, zodat dit wat cryptisch blijft. Geleerden van het kaliber van Dawkins houden mythen³ in stand over de strijd tussen geloof en wetenschap en zijn niet kritisch genoeg op hun eigen vooroordelen ter zake, aldus Cohen; de andere personen die in dit boek aan de orde komen zijn naar zijn mening heel wat genuanceerder met de problematiek omgegaan.

Opkomst van de wetenschap

De eerste (afgezien van de reeds besproken Max Weber, aan wie later in het boek 35 pagina's zijn gewijd) is **Johannes Kepler** (1571-1630). Dat Copernicus, wiens theorie van het zonnestelsel in strijd was met de Bijbel en de gevestigde astronomie, wordt overgeslagen, begrijp ik. Idem dito wat betreft DaVinci, niet alleen kunstenaar, maar ook natuuronderzoeker, die op grond van de vondsten van fossiele schelpen e.d. in de bergen de Zondvloed in twijfel trok. Voor beiden geldt dat er verder niets is waaruit je kunt afleiden dat er bij hen een spanning was tussen geloof en wetenschap of empirie. Over Keplers denken is veel meer bekend. Zijn onderzoek naar systematiek in de schepping werd ingegeven door geloof en wat hij ontdekte, sterkte hem daarin. Cohen stelt dan ook meteen al (p. 37) vast, m.i. terecht, dat Kepler geen spanningsveld heeft ervaren. Toch kan de

auteur het als wetenschapshistoricus niet laten om vrij uitvoerig – uitvoeriger dan in de *Herscheping* – op Keplers onderzoek en ontdekkingen in te gaan. Gezien het doel van het boek niet zo nodig, maar heel informatief.

Op de vraag ‘Wie hoort niet in het rijtje thuis?’ lijkt het meest voor de hand liggende antwoord te zijn: dominee **Gijsbert Voet**(ius) (1589-1676), geen wetenschapper dus. Maar wel interessant, omdat hij, conservatief in de leer en tegelijk van allerlei wetenschap heel goed op de hoogte, destijds als een van weinigen inzag dat de nieuwe wetenschap – die hij afkeurde – kon leiden tot geloofsafval. Daarom bestreed hij Descartes (die toen in Nederland verbleef) en diens opvattingen, in het bijzonder diens twijfel aan alles.

Vervolgens krijgen **Galileo Galilei** (1564-1642) en zijn conflict met de kerk over de Copernicaanse leer ruime aandacht. Ik vind hier echter geen informatie over een conflict tussen geloof en wetenschap in het denken van Galilei zelf. Deze heeft in geschriften duidelijk gemaakt dat men Bijbelteksten niet moet lezen alsof de Bijbel een wetenschappelijk boek is, maar verder zijn er geen uitlatingen van hem bekend over zijn geloof of eventuele twijfels.

Zoals gemeld, zijn volgens Cohen de door hem gekozen personen genuanceerd met de problematiek van wetenschap vs. geloof omgegaan. Tot zover heb ik daar geen voorbeelden van gezien. Kepler en Galilei liepen tegen bepaalde problemen aan, maar ervoeren naar het schijnt geen innerlijk conflict; Voet had ook geen innerlijk conflict en was niet genuanceerd in zijn opstelling. Over **Blaise Pascal** (1623-1662; van die weddenschap – u weet wel) schrijft Cohen dat hij nooit een ondraaglijke spanning tussen wetenschap en religie lijkt te hebben gevoeld (p. 136). De vraag rijst hier dus of de auteur zich niet beter had

kunnen beperken tot wetenschappers die zo'n spanning wél hebben gevoeld en/of zich daar filosofisch mee hebben beziggehouden, zoals Max Weber.

Van geloof naar ongelooft

Maar dan is **Isaac Newton** (1643-11727) aan de beurt. Newton was erg religieus (al had hij een probleempje met de heilige drieëenheid) en wetenschappelijk was hij een Pietje Precies, die naar absoluut zekere kennis streefde. Zijn visie op de rede als een zuiver instrument was van belang voor zowel zijn wetenschap als voor zijn theologie, die hij met elkaar in harmonie wist te brengen. Hij onderwierp de religie aan een zuiveringsproces, om een kern over te houden die onaantastbaar zou zijn voor de wetenschap. Zelf wetenschapper zag hij de wetenschap dus als een bedreiging voor het geloof. Wel begaf hij zich met zijn theologie op ketterse paden; begrijpelijkerwijs trad hij daarmee niet in de openbaarheid.

In het werk van **Immanuel Kant**▲ (1724-1804) wordt volgens Cohen het spanningsveld tussen wetenschap en religie consequenter, diepgravender en doelgerichter doordacht als bij geen andere figuur in het boek (p. 192). Kant krijgt dan ook 63 pagina's. Waarheidsdrang leidde tot een breuk met het religieuze erfgoed van thuis. Hij ontcrachtte de traditionele godsbewijzen en zocht een wetenschappelijk verantwoorde metafysica. Enigszins vergelijkbaar met Newton onderwierp hij de religie aan een zuiveringsproces, maar dan uitgaande van de rede en niet van het geloof en de Bijbel. God is voor hem de enig mogelijke verklaringsgrond voor de doelmatigheid in de natuur en tegelijk een regulatief idee dat samenhang verleent aan de morele wereldorde. Kants belangrijkste werk hierover is *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*. Dat hij als een groot denker wordt beschouwd is geen nieuws, maar als Kant-leek heb ik door deze beschouwing – die wel enige inspanning van de lezer vraagt – beter inzicht

Immanuel Kant

gekregen waarom. Dat laat zich hier natuurlijk niet in een paar regels overbrengen.

Met **Charles Darwin** (1809-1882) kom ik op meer vertrouwd terrein. Ook hier geeft Cohen weer veel biografische informatie. Darwins consequente empirisme – mede gestimuleerd door lezing van o.a. Comte en Hume – leidde tot de evolutietheorie, die het verlies, althans groten-deels, van zijn geloof inluidde. Darwin was

aanvankelijk overtuigd van de juistheid van het fysico-theologisch argument voor het bestaan van God ('Deze complexe wereld kan toch niet het resultaat van toeval zijn!') maar zag later in dat er van doelgerichtheid in de 'schepping' geen sprake is. Cohen ziet hem als een 'zwalkende' agnost; hier hebben we volgens mij het beste voorbeeld van het 'knagen' van twijfel of geloofsverlies.

Na een beschouwing over Weber komt nog **Albert Einstein** (1879-1955) aan bod, van wie je allerlei echte en onechte citaten over God en geloof op het internet kunt vinden. Gelukkig zijn alle relevante teksten en uitspraken onder toezicht van Einstein zelf bij elkaar gezet in een boekje *Mein Weltbild*. (De Engelstalige uitgave van 377 pagina's uit 1954 heette *Ideas and Opinions*⁴ – Cohen heeft het over een 'boekje' *Opinions and Ideas*). Cohen laat zien dat Einstein over zijn levensovertuiging sprak als een soort kosmische religiositeit; hij kan als een Spinozist worden beschouwd.

'Toegiften'

Tegen het einde van het boek voorziet Cohen als 'toegiften' in meer thematisch opgebouwde schetsen: de omgang van het Vaticaan met Big Bang- en evolutietheorie, de visie van Simon Vestdijk, de opvattingen van Stephen Jay Gould en Freeman Dyson en een debat tussen Richard Dawkins en Francis Collins. Wat dat laatste betreft: Cohen citeert een aantal markante passages uit een debat⁵ tussen de ongelovig geworden wetenschapper

Dawkins en de gelovig geworden wetenschapper Collins en vergelijkt die met opvattingen van eerder besproken personen. Hij maakt er geen geheim van dat hij weinig op heeft met Dawkins; hij schrijft dat die wel op hoge toon gelovige wetenschappers ter verantwoording roept maar geen benul heeft van al lang bestaande zinnige ideeën, bijv. van Kant, over het geloof-vs.-wetenschap-probleem. Andere bezwaren van Cohen tegen Dawkins heb ik eerder al genoemd.

De laatste toegift heet: *Een persoonlijke slotsom*. Misschien komt het doordat ik te lang achter elkaar heb zitten lezen, dat de strekking hiervan niet meer zo goed tot mij door wilde dringen. Natuurlijk moet ik u ook niet alles uit dit boek vertellen. Ik noteer alleen nog dat Cohen zichzelf niet als een 'ietsist' beschouwt, wel als een atheïst, maar dan eentje die niet helemaal zeker is van zijn zaak, een 'agnostisch atheïst'. Geen verrassing, gezien het inleidende hoofdstuk en zijn opstelling jegens de 'Dawkinsen' van deze tijd.

Al met al: een doorwrocht werk van een erudiete auteur, die veel kennis over weet te dragen over de wetenschapsgeschiedenis en filosofie. Het stuk over Kant heb ik al geprezen. De rode draad in het boek is duidelijk, de structuur niet sterk, de keuze van de besproken personen nauwelijks onderbouwd. Toch een boek dat er zijn mag.

¹ Cohen verwijst naar Philipps boek *God in the Age of Science? A Critique of Religious Reason* (2012), waarin wordt betoogd dat een redelijke rechtvaardiging van geloof in tijden van wetenschap niet mogelijk is.

² Max Weber is het meest bekend van zijn bundel van studies *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1905).

³ Cohen verwijst naar *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom* van Andrew Dickson White uit 1896 (Pdf-bestanden hiervan zijn vindbaar met Google) als bron van misinformatie en wan-interpretatie.

⁴ Een pdf-scan van dit boek (dat ook over o.m. politiek en de relativiteitstheorie gaat) staat op het net met een onmogelijk lange hyperlink; zoek naar: *Ideas and Opinions* by Albert Einstein - namnews

⁵ Zie <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1555132,00.html>

De rijkdom van Rawls: rechtvaardigheid als eerlijkheid

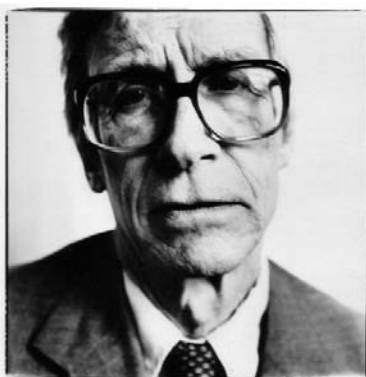
Floris van den Berg (mini-c.v. op pag. 13)

Liberales is een liberale denktank met als drijvende kracht de filosoof Dirk Verhofstadt. Liberales bevindt zich op het snijvlak tussen politieke filosofie en politiek. Thuisbasis van Liberales is het Liberaal Archief in Gent. Vijf jaar lang zijn door Liberales Rawlslezingen georganiseerd. Die zijn nu, met inleidingen door kernleden van Liberales, en een voorwoord door Verhofstadt, gebundeld in het hier te bespreken boek.

Verhofstadt betoogt dat het liberalisme drie pilaren kent: vrijheid van het individu, rechtvaardigheid en democratie. De (sociale) rechtvaardigheid komt aan bod in deze Rawlslezingen. Enkele daarvan worden hier besproken.

John Rawls

John Rawls (1921-2002) en mensen als Dworkin, Scanlon, Ackerman, Pogge, Barry etc. houden zich bezig met theorieën van sociale (of distributieve) rechtvaardigheid, die passen bij de sociaalliberale democratieën. Zij voorzien in een praktische politiek filosofische onderbouwing van de verzorgingsstaat. Rawls publiceerde zijn beroemde boek *A Theory of Justice* in 1971. Hij komt met het krachtige idee van een hypothetisch sociaal contractmodel: met behulp van een gedachtenexperiment wil hij trachten door middel van consensus tot een sociaal rechtvaardige ordening van instituties te komen. Je moet je voorstellen hoe jij zou willen dat de samenleving geordend zou zijn als jij in de slechtst mogelijke positie in de samenleving terecht zou kunnen komen. Stel je bijvoorbeeld eens voor dat je arme ouders zou hebben of gehandicapt zou zijn of niet goed zou kunnen leren. Het is rationeel, als je zelf in willekeurig welke slechtst mogelijke positie zou kunnen komen te verkeren, dat je probeert deze positie te optimaliseren zodat je dan zoveel mogelijk ontplooiingsmogelijkheden hebt. Dit gedachtenexperiment moet wel leiden tot een keuze voor een verzorgingsstaat met een sociaal vangnet en sociale voorzieningen. Het krachtige ervan is dat het niet uitkomt op een keuze voor gelijkheid voor iedereen (zoals in het socialisme en communisme), of voor een zo goed mogelijke positie voor degenen die al rijk zijn, zoals in het libertarisme/neoliberalisme, maar voor een zo goed mogelijk resultaat voor degenen in de slechtst mogelijke posities. Rawls introduceert het inmiddels beroemde verschilprincipe (*difference principle*): verschillen in rijkdom zijn te rechtvaardigen zolang degenen in de slechtst-afposities er beter van worden.

Boekbespreking: Dirk Verhofstadt (red.), *Theorieën over rechtvaardigheid. De John Rawlslezingen*, Liberaal Archief, Gent, 2017.

Dit artikel is ingekort door de redactie.

Jan Terlouw

Het spits van de Liberales Rawls-lezingen werd afgebeten door een nestor uit de Nederlandse politiek (D66) en jeugdboekenschrijver Jan Terlouw. De bijdrage van Terlouw is meteen de meest belangrijke en fundamentele bijdrage. Hij betoogt dat je in het gedachtenexperiment ook rekening moet houden met toekomstige generaties. Door jezelf voor te stellen hoe het is om te leven

over 50, 100 of 500 jaar, word je met de neus op de feiten gedrukt dat de wereld dan een veel minder goed leefklimaat heeft doordat generaties voor jou de aarde grondig veruïneerd hebben, zoals door klimaatverandering ten gevolge van de uitstoot van broeikasgassen.

Het verschilprincipe van Rawls toegepast op toekomstige generaties laat zien dat wij (huidige) generaties onze (economische) positie te danken hebben aan afwenteling van de kosten op toekomstige generaties. Terlouw noemt de term niet (het is een nieuw begrip in de filosofie) maar dat is een vorm van discriminatie die *presentisme* wordt genoemd. Presentisme is discriminatie van toekomstige generaties. Om een ander beroemd principe erbij te pakken om hetzelfde te laten zien, het niet schaden principe van John Stuart Mill: je mag alles doen, zolang je anderen geen schade berokkent. Dat doen wij dus wel! Ons huidige (neoliberale) economische systeem is gebaseerd op uitbuiting en discriminatie van toekomstige generaties. Daarmee is het economische systeem in flagrante tegenstrijd met het liberalisme! Toch zijn er niet veel liberalen die dit inzien. Dat komt omdat liberalen een morele blinde vlek hebben waar het gaat om de toekomstige generaties. Terlouw eindigt met een appèl aan wetenschappers: 'Ik pleit voor een actievere rol van de wetenschappers, die het eerst en het best de problemen voor toekomstige generaties kunnen overzien. Ik vind dat ze uit hun veilige ivoren torens moeten komen en als staatsburgers op de barricaden moeten, in het besef dat hun kennis niet alleen hun eigendom is, maar toebehoort aan de hele gemeenschap. Waar kennis groeit, groeit verantwoordelijkheid.' (p. 42) Deze boodschap bleek in ieder geval niet besteed aan de academici die de andere Rawlslezingen gaven.

Paul Cliteur

Paul Cliteur houdt zich niet bezig met sociale rechtvaardigheid. Cliteur richt zich op de minimale (omgangs)regels die nodig zijn om vreedzaam met elkaar in vrijheid samen te leven. Hij is een liberaal die staat in de Milliaanse traditie van een zo groot mogelijke vrijheid van ieder individu, mits

die vrijheid de vrijheid van anderen niet schaaft. In zijn tweede grote werk, *Political Liberalism* (1993), houdt Rawls zich hier mee bezig: hoe kunnen we in een liberale samenleving omgaan met mensen die er totaal afwijkende ideeën op na houden, inclusief illiberale ideeën? In hoeverre

moet de staat zich bemoeien met of grenzen stellen aan deze illiberale opvattingen en praktijken? Cliteur richt zich in zijn Rawlslezing op het probleem van multiculturalisme. Hij wijst erop dat algemeen wordt onderkend dat Rawls twee verschillende filosofische theorieën heeft uiteengezet, die moeizaam (of wellicht in het geheel niet) met elkaar in overeenstemming zijn te brengen. Rawls I is de universele theorie van rechtvaardigheid zoals uiteengezet in *A Theory of Justice* en Rawls II gaat over politiek liberalisme, dat wil zeggen hoe mensen met verschillende opvattingen met elkaar kunnen samenleven. Dat laatste zette Rawls uiteen in *Political Liberalism* (1993) en *The Law of Peoples* (1999). Cliteur betoogt dat Rawls II teveel neigt naar multiculturalisme en dat Rawls een te kleine set aan liberale kernwaarden noodzakelijk acht. In *Political Liberalism* is Rawls pragmatischer en realistischer dan in *A Theory of Justice*. Cliteur betreurt dit en is van mening dat Rawls II neigt naar het tolereren van intolerantie waarmee de fundamenteën van de liberale democratie in gevaar komen. De bijdrage van Cliteur is verdienstelijk omdat Rawls II nogal eens wordt gebruikt in het publieke debat om multiculturalisme te bepleiten, of althans om kritiek op het multiculturalisme te temperen. Cliteur wijst erop dat de sociaalliberale democratische rechtstaat niet onschendbaar is, maar fragiel en dat deze moet worden gekoesterd, onderhouden, bewaakt en verdedigd. Cliteur werkt aan de voorwaarden om überhaupt aan sociale rechtvaardigheid te kunnen werken.

Patrick Loobuyck

De lezing van hoogleraar filosofie Patrick Loobuyck sluit naadloos aan bij het thema van Cliteur: hoe gaan we om met fundamenteel botsende opvattingen in een liberale democratie? Loobuyck is veel positiever over *Political Liberalism* (Rawls II) dan Cliteur. Rawls in *Political Liberalism*: 'Hoe is het mogelijk dat er op een duurzame manier een stabiele en rechtvaardige samenleving kan bestaan met vrije en gelijke burgers wier redelijke, religieuze, filosofische en morele doctrines diepgaand van elkaar verschillen?' (p. 135) Rawls gaat uit van 'the fact of reasonable pluralism'. Een fundamentele vraag is: hoeveel pluralisme kan er zijn in een liberale democratie, of, om Paul Cliteur aan te halen: hoe moet er

omgegaan worden met intolerantie in een tolerante samenleving? Loobuyck meent dat Rawls I en Rawls II wel degelijk een krachtig liberalisme (à la Cliteur) voorstaan: 'Onredelijke doctrines, we kunnen hierbij denken aan nazisme, racisme en salafisme, vormen volgens Rawls 'een bedreiging voor democratische instituties' en moeten bestreden worden met de middelen die een open samenleving daartoe ter beschikking heeft staan.'

Aan de opsomming van 'onredelijke doctrines' van Loobuyck voeg ik toe: neoliberalisme (waarbij uitbuiting van de derde wereld en het milieu plaatsvindt), soortisme (discriminatie van niet-menselijke dieren) en presentisme (het discrimineren van toekomstige generaties door uitbuiting van het milieu). De toevoeging van deze drie illiberale doctrines heeft echter een verstrekkend gevolg voor onze samenlevingen. De opsomming die Loobuyck geeft is veilig en conservatief: iedereen is het daar roerend mee eens (in ieder geval de toehoorders bij de Rawlslezing). Het blijft voor liberale denkers een enorme blinde vlek (ondanks dat Cliteur het aanstipt) dat soortisme net zo verwerpelijk is als racisme (en dus, dat veganisme een noodzakelijk deel uitmaakt van de liberale ideologie).

Loobuyck maakt een mooie brug tussen Rawls en Popper (tussen de Popper en de Rawlslezingen): 'Staatsneutraliteit impliceert geen 'anything goes'. De liberale democratie moet zich weerbaar opstellen tegen het gedachtegoed dat haar bedreigt. Hier geldt 'intolerantie voor de intolerantie'. Toch zwalkt Loobuyck tussen liberalisme en multiculturalisme (in tegenstelling tot Cliteur die expliciet kiest voor liberalisme).

Houvast

Het is verdienstelijk van Liberales om door middel van de Rawlslezingen het debat over een sociaal rechtvaardige samenleving binnen een liberaal kader aan te zwengelen. De filosofie van Rawls verdient het om zich over een breed publiek te verspreiden. De verzamelde Rawls lezingen laten zien dat zijn theorie nog steeds een houvast geeft om na te denken over sociale rechtvaardigheid, die cruciaal is om te komen tot echte vrijheid om zelf bewuste keuzes te kunnen maken. Waar politici nogal eens zwalken met realisme en pragmatisme, geeft Rawls houvast: het gaat om het optimaliseren voor de positie van degenen die het slechtst af zijn. Een wereld waarin we streven naar het verbeteren van de positie van degenen die in een slechtst mogelijke positie zitten (inclusief de arme varkens in Tielt!) is een betere wereld. Helaas voor vele liberalen en Rawlsianen maakt veganisme hier noodzakelijk onderdeel uit. Het maakt mij moedeloos dat dit bij een intellectuele elite zoals de auteurs van deze bundel maar niet door wil dringen. Wat is dan het nut van filosofie?

Liberales

Eet, drink en wees vrolijk

Nico Krijn

Net toen Descartes binnenkwam, schonk Jezus voor zichzelf een glas wijn in; hij maakte een uitnodigend gebaar en trok een stoel bij de tafel. Descartes ging zitten, legde zijn korte armpjes voor zich neer en keek afwachting naar Jezus, die onverstoorbaar een slok wijn nam.

‘Ik lust er ook wel een’, zei Descartes, op de fles wijzend.

‘Hij is bijna leeg’, zei Jezus en terwijl hij een glas voor Descartes inschonk, voegde hij er lachend aan toe ‘het grondsop is voor de goddelozen.’¹

‘Ho, ho, ik ben altijd de kerk trouw gebleven. In mijn *Meditaties* geef ik zelfs twee godsbewijzen.’^{2, 1}

‘Kwade tongen beweren³ dat de godsbewijzen van de filosofen niet deugen.’

‘Laten we eerst nog een glas nemen voor we verder discussiëren. Tover jij dan een fles water om tot wijn. Dat kun je toch? Of doe je dat alleen op bruiloften?’, vroeg Descartes ► op een plagerige toon.

‘Men beweert het.’

‘Het behoort niet tot de apocriefe verhalen⁴, voor zover ik weet.’

‘Nee, je kunt het lezen in het evangelie van Johannes.’⁵

‘Dat is nou een verschil tussen ons. Jij doet altijd vage uitspraken die voor meerdere uitleg vatbaar zijn, en ik probeer me zo precies mogelijk uit te drukken.’

‘Ik druk me ook nauwkeurig uit.’

‘Nee, dat doe je niet! Ik vraag of je water in wijn kunt veranderen, en jij zegt ‘men beweert het’, en ‘je kunt het lezen in het evangelie van Johannes.’

‘Dat is exact uitgedrukt.’

‘Het is geen antwoord. Ik verwacht ‘ja’ of ‘nee’ te horen. Ik geef je een ander voorbeeld. Pilatus vraagt je ‘Zijt gij de koning der joden?’⁶, en je antwoordt ‘Gij zegt het.’ Dit kan

¹ Psalm 75:9 ‘Want in des HEEREN hand is een beker, en de wijn is beroerd, vol van mengeling, en Hij schenkt daaruit; doch alle goddelozen der aarde zullen zijn droesemen uitzuigende drinken.’

² In de eerste meditatie, en in de tweede het ontologisch godsbewijs.

³ Psalm 140:12 ‘Een man van kwade tong zal op de aarde niet bevestigd worden; een boos man des gewelds, dien zal men jagen, totdat hij geheel verdreven is.’

⁴ De vertalers van de Statenbijbel maakten onderscheid tussen de canonieke en apocriefe - lees ‘onbetrouwbare’ - boeken.

⁵ Johannes 2:3-9 ‘En als er wijn ontbrak, zeide de moeder van Jezus tot Hem: Zij hebben geen wijn. Jezus zeide tot haar: Vrouw, wat heb Ik met u te doen? Mijn ure is nog niet gekomen. Zijn moeder zeide tot de dienaars: Zo wat Hij ulieden zal zeggen, doet dat. En aldaar waren zes stenen watervaten gesteld, naar de reiniging der Joden, elk houdende twee of drie metreten. Jezus zeide tot hen: Vult de watervaten met water. En zij vulden ze tot boven toe. En Hij zeide tot hen: Schept nu, en draagt het tot den hofmeester; en zij droegen het. Als nu de hofmeester het water, dat wijn geworden was, geproefd had (en hij wist niet, van waar de wijn was; maar de dienaren, die het water geschept hadden, wisten het), zo riep de hofmeester den bruidegom.

⁶ Mattheüs 27:11 ‘En Jezus stond voor den stadhouder; en de

Nico Krijn (1952) werkt sinds 1972 bij TNO successievelijk in verschillende functies. Hij studeerde korte tijd theologie en studeerde in 2001 af als filosoof, met speciale aandacht voor wiskunde en wetenschapsteorie. Hij heeft diverse publicaties, cursussen en lezingen op zijn naam staan.

betekenen ‘gij zegt het, maar je zult het mij niet horen zeggen’ of ‘natuurlijk is dat zo, je zegt het zelf’.’ Waarom zeg je niet gewoon waar het op staat? Waarom alleen maar vage toespreken die multi-interpretabel zijn?’

‘Allusieve antwoorden prikkelen de geest en stimuleren zelf de waarheid te zoeken.’

‘Wat is waarheid? Waar is dat ik besta, of dat een bol slechts één oppervlak heeft.’

‘Ik ben de weg, de waarheid en het leven.’⁷ Jij bent een filosoof in hart en nieren.’⁸

‘Ja, met hart en ziel⁹ en geen profeet die brood eet’¹⁰, antwoordde Descartes met een rood aangelopen hoofd.

‘Ik zie het’, zei Jezus stoïcijns, ‘Uw geleerdheid brengt u tot razernij.’¹¹

‘Wanneer de mensen mijn methode volgen - wiskunde gebruiken om de natuur

te beschrijven - dan worden we heer en meester van de natuur. Het is allemaal in mijn boek te lezen.’²

‘Veel boeken lezen is een kwelling des geestes.’¹² Ik heb niets geschreven.’

‘Je laat het aan anderen over je ideeën op schrift te zetten en vervolgens ontstaat een Babylonische spraakverwarring’¹³ over wat je bedoelde.’

‘Ook Socrates liet geen geschriften na.’

stadhouder vroeg Hem, zeggende: Zijt Gij de Koning der Joden? En Jezus zeide tot hem: Gij zegt het.’

⁷ Johannes 14:6 ‘Jezus zeide tot hem: Ik ben de Weg, en de Waarheid, en het Leven. Niemand komt tot den Vader, dan door Mij.’

⁸ Psalm 7:10 ‘Laat toch de boosheid der goddelozen een einde nemen, maar bevestig den rechtvaardige, Gij, Die harten en nieren beproeft, o rechtvaardige God!’

⁹ Mattheüs 22:37 ‘En Jezus zeide tot hem: Gij zult liefhebben den Heere, uw God, met geheel uw hart, en met geheel uw ziel, en met geheel uw verstand.’

¹⁰ Amos 7:12 ‘Daarna zeide Amazia tot Amos: Gij ziener! ga weg, vlied in het land van Juda, en eet aldaar brood, en profeteer aldaar’, zie ook 1 Samuel 2:36 ‘En het zal geschieden, dat al wie van uw huis zal overig zijn, zal komen, om zich voor hem neder te buigen voor een stukje gelds, en een bolle broods, en zal zeggen: Neem mij toch aan tot enige priesterlijke bediening, dat ik een bete broods moge eten.’

¹¹ Handelingen 26-24 ‘En als hij deze dingen tot verantwoording sprak, zeide Festus met grote stem: Gij raast, Paulus, de grote geleerdheid brengt u tot razernij!’

¹² Prediker 12:12 ‘En wat boven dezelve is, mijn zoon! wees gewaarschuwd; van vele boeken te maken is geen einde, en veel lezens is vermoeiing des vleses.’

¹³ Genesis 11:7 ‘Kom aan, laat Ons nedervaren, en laat Ons hun spraak aldaar verwarren, opdat iegelijk de spraak zijns naasten niet hore.’

‘De opvattingen van Socrates kennen we door de toneelspeken van zijn tijdgenoot Aristophanes, en door wat zijn leerlingen Plato en Xenophon over hem boekstaafden. Plato wordt wel zijn belangrijkste discipel genoemd. Er zijn hier slechts drie schrijvers in het spel die Socrates persoonlijk kenden en het is al moeilijk te bepalen wie de historische Socrates was. Jouw biografieën door de vier evangelisten zijn geschreven pas na het jaar 70, op basis van mondelinge overlevering. Op cruciale punten spreken ze elkaar tegen. Je kunt hooguit de evangeliën van Mattheüs, Marcus en Lucas - de zogenaamde synoptische evangeliën - naast elkaar leggen en daar met veel fantasie een verhaal uit destilleren. En dan heb ik het nog niet over de evangeliën die niet in de canon zijn opgenomen. Om in de herinnering van het nageslacht voort te leven, om in de aandacht te blijven, moet je dus duister zijn.’

‘Heraclitus wist het al.’¹

‘Heraclitus stichtte geen school en Socrates evenmin.’

‘Ik stichtte ook geen school. Dat hebben anderen gedaan. Kom, Ik heb nadorst van de wijn. Laten we een biertje gaan drinken. Dichtbij is een klooster waar ze heerlijk gerstenat vrouwen.’

‘Dat lijkt me een goed idee’, zei Descartes, en ze gingen op weg.

Eenmaal buiten gekomen zei Jezus, wijzend op een man die aan kwam lopen:

‘Kijk nou eens! Daar heb je m’n broer.’

Naderbij gekomen omhelsden ze elkaar. Jezus vroeg hem:

‘Ga je mee een pintje pakken in het klooster?’

‘Daar zeg ik geen nee op.’

De twee raakten met elkaar in gesprek en Descartes liep er wat verloren bij. De kloosterpoort was gesloten. Jezus klopte voorzichtig aan. Er ging een luikje open en iemand vroeg:

‘Wie is daar?’

‘Jezus van Nazareth, zijn broer Jacobus ► en de filosoof Descartes.’

De poort zwaaide open en een onthutste monnik liet hen binnen. Hij verontschuldigde zich en zei:

‘Een ogenblik, ik ga de abt roepen.’

Snel maakte hij zich uit de voeten. De abt kwam aangestormd en wierp zich op de knieën voor Jezus:

‘Wie ben ik dat ik de Heer mag ontvangen?’

Jezus trok hem aan z’n pij omhoog en zei:

‘Kom, kom, niet zo emotioneel. We komen alleen een biertje drinken.’

De abt, ontdaan door het onverwachte bezoek, ging hen voor naar de refter en liet een vat uit de kelder aanrukken. Het bier gutste in de glazen.

‘Zo, dat smaakt’, zei Descartes na de eerste slok.

De twee broers haptten er ook gulzig in. De abt vroeg aan Jezus:

‘Verstond ik het goed, is deze man - wijzend op Jacobus - uw broer?’

¹ De presocraat Heraclitus werd bekend als ‘de duistere’ omdat hij zijn filosofie in moeilijke, kernachtige en associatieve bewoording op schrift stelde.

‘Ja, klopt, hij is mijn broer Jacobus.’

‘Mm, ik leerde dat Jacobus een neef was van Jezus.’

‘Dan was je leermeester niet goed geïnformeerd. In Mattheüs staat toch dat ik vier broers heb.’²

‘Mijn leraar was een hoog aangeschreven katholiek.’

‘Haha, en ik ben protestant.’

De abt gleed onderuit en kwam languit terecht op de vloer.

‘Ho ho, wat gebeurt er nou?’, vroeg Jezus bezorgd.

Descartes hielp de abt overeind, die verontschuldigend zei:

‘Ik viel letterlijk en figuurlijk van mijn stoel’

‘Waarom dan?’

‘Ik was in de veronderstelling dat u katholiek was.’

‘Ik zal je het verschil uitleggen. Protestanten baseren zich alleen op de Bijbel. Wat anderen daarna erover gezegd hebben zal hun worst zijn. Katholieken daarentegen gaan uit van de Bijbel en de traditie. Dus alles wat pausen en kerkvaders hebben opgemerkt behoort tot de katholieke leer.’

‘Ik vraag me af of het dan een consistente leer is gebleven. Mogelijk bergt zij contradicties in zich’, zei Descartes met een geleerd gezicht.

‘Daar heb je gelijk in’, zei Jezus, ‘ik zal een voorbeeld geven. Omdat Adam en Eva een vrucht namen van de boom van goed en kwaad, riepen ze de erfzonde over zich af.’

‘De beruchte appel’, mompelde Descartes.

‘Nee, dat staat er niet. In Genesis wordt gesproken van een vrucht, niet van een appel.’³ Je onderbrak me, ik ga verder. Alle nakomelingen van Adam en Eva, dus alle mensen op aarde, zijn belast met de erfzonde.’

‘Ja’, merkte Jacobus op, ‘dus ook onze moeder Maria.’

‘Juist, en daar hadden de katholieken een probleem mee. De mythe zegt dat ik zonder zonden ben. Maar, dan moeten mijn vader en moeder ook zonder zonden zijn, anders dragen ze de erfzonde op mij over. Nou, mijn vader - god, volgens het verhaal - die is zonder zonden, daar is geen misverstand over mogelijk.’

Jezus schoot in de lach, hief zijn lege bierglas naar de abt:

‘We nemen er nog een, anders kan ik mijn verhaal niet afmaken.’

De abt vulde royaal de glazen.

‘Waar was ik gebleven?’, vroeg Jezus, ‘o ja, ik weet het weer. De katholieken verzonnen voor mijn moeder Maria een list. Bij haar geboorte was ze zonder zonden.’

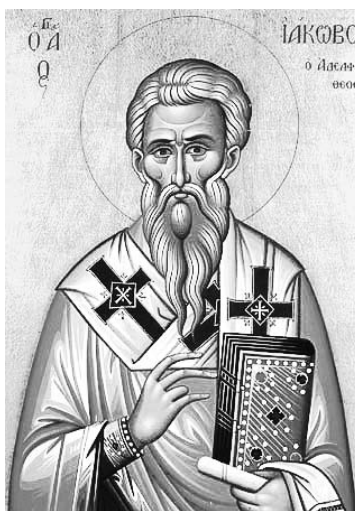
‘De alom weinig begrepen onbevleete ontvangenis’, zei Descartes.

‘Ja’, vervolgde Jezus, ‘inderdaad is dit altijd slecht begrepen. Velen denken dat het betekent dat mijn moeder nooit seks heeft gehad.’

‘Hoe kan een vrouw zonder seks kinderen baren?’, vroeg Descartes zich hardop af, ‘er is toch een causaal verband tussen seks en kinderen krijgen!’

² Mattheüs 13:55 ‘En is Zijn moeder niet genaamd Maria, en Zijn broeders Jakobus en Joses, en Simon en Judas?’

³ Genesis 3:6 ‘En de vrouw zag, dat die boom goed was tot spijze, en dat hij een lust was voor de ogen, ja, een boom, die begerlijk was om verstandig te maken; en zij nam van zijn vrucht en at; en zij gaf ook haar man met haar, en hij at.’

‘Inderdaad’, zei Jezus triomfantelijk, terwijl hij een sigaar-tje opstak, ‘er is nog een probleem met deze list. Er zouden dan twee mensen op aarde zijn zonder zonden, mijn moeder Maria en ik.’

‘Daar is toch niks mis mee’, opperde Descartes.

‘Jawel, mijn beste wijsgeer. Als mijn moeder zonder zonde is, heeft ze mij niet nodig om ervan verlost te worden.’

‘Mm, daar zit wat in’, zei Descartes.

‘Een halfje dan nog’, zei Jacobus tegen de abt die de glazen nogmaals tot het randje vulde en richtte zich tot Descartes:

‘U beweerde dat een vrouw zonder seks geen kinderen kan baren. Weet u wat dit betekent?’

Triomfantelijk nam hij een icoon van Maria van de muur en vervolgde:

‘Maria heeft drie sterren op haar omslagdoek►, een om te benadrukken dat ze maagd was voor de conceptie van Jezus, een om te benadrukken dat ze maagd was tijdens de bevalling, en een om te benadrukken dat ze maagd was na de geboorte van Jezus. Ze was maagd, daar valt niet aan te twifelen.’

Descartes en Jezus bogen zich over de icoon.

‘Mm’, bromde Jezus, ‘ik weet hoe dat verhaal in de wereld is gekomen.’

‘Vertel op’, zei de abt geprikkeld.

‘Welaan, het berust op een vertaalfout.¹

In de Hebreeuwse versie van het Oude Testament wordt gesproken van ‘een jonge vrouw die zwanger zou worden.’ Aangezien de christelijke gemeenschap zich al vlug buiten Israël ontwikkelde, waar Grieks werd gesproken, had men behoefte aan een Griekse versie. Men heeft de ‘een jonge vrouw die zwanger zou worden’ vertaald met ‘de maagd die zwanger zou worden.’²³

‘Kijk aan’, zei Descartes, ‘een opmerkelijke weergave van de Hebreeuwse tekst. Causaliteit valt niet te loochenen.’ De abt keek verward uit z’n ogen:

‘Ik snap er niks meer van. Wie is dan uw vader?’

‘Jozef de timmerman! Wie anders? Staat ook in Mattheüs.’³

‘Ik moet het allemaal eerst laten bezinken, voordat ik er wat zinnigs over op kan merken’, verzuchtte de abt.

Jezus, loslippig geworden door de alcohol, deed er nog een schepje bovenop:

‘Ik heb ook nog zussen. Lees het maar in Markus.’⁴

‘Ach ja’, zei Jacobus, ‘de leer van mijn broer was oorspronkelijk alleen bedoeld voor joden.’

‘Ook dat nog’, liet de onderuitgezakte abt zich ontvallen.

‘Ja, als ik het me goed herinner was het tijdens het eerste apostelconvent, in het jaar 48, dat ik een robbertje heb gevochten met die vreselijke Paulus. Die wou, met z’n grote mond, dat de ideeën van Jezus aan alle volkeren ter aarde werden verkondigd. Uiteindelijk kreeg hij zijn zin, ik moest het onderspit delven.’⁵

Ondertussen was de refter volgestroomd met monniken die

¹ Hebreeuws ‘alma’ is ‘jonge vrouw.’ De Griekse Septuaginta gebruikt ten onrechte ‘parthenos’ ‘maagd.’

² Jesaja 7:14 ‘[...] ziet, een maagd zal zwanger worden, en zij zal een Zoon baren [...]’

³ Mattheüs 13:55 ‘Is Deze niet de Zoon des timmermans?’

⁴ Markus 6:3 ‘Is Deze niet de Timmerman, de Zoon van Maria, en de Broeder van Jakobus en van Joses, en van Judas en van Simon? En zijn Zijn zusters niet hier bij ons?’

⁵ Handelingen 15.

geïnteresseerd luisterden en hun oren niet konden geloven. Jezus keek naar het gezelschap en zei verbaasd:

‘Ik zie alleen maar kerels! Waar zijn jullie vrouwen?’

‘Vrouwen? Die hebben we niet. We leven overeenkomstig de leer celibatair.’

‘Wie heeft jullie dat op de mouw gespeld? Celibatair leven, ik moet er niet aan denken.’

‘Wacht even’, merkte de abt geërgerd op, ‘en ik baseer me nu alleen op de Bijbel. Nergens staat dat u een vrouw had.’

‘Inderdaad, je moet lezen wat er staat maar ook begrijpen wat er niet staat. Stel je voor, dat je schaapherder bent. Je vader was schaapherder, je grootvader en je overgrootvader. Ook je zoon en kleinzoon werken als schaapherder. Een tijdgenoot die je biografie schrijft noteert niet dat je schaapherder bent!’

‘Dus u had wel een vrouw?’

‘Rondtrekkende predikers hadden een vrouw.’

‘Ik kan het bijna niet bevatten.’

‘Haha, Philippus wist beter!’⁴ Hij schreef dat ik Maria Magdalena vaak kuste.’⁶

‘Zijn evangelie is niet in de canon opgenomen.’

‘Wie bepaalt de canon?’

‘Muggenzifters.’⁷

Het bleef stil. Iedereen had ondertussen meer gedronken dan absoluut noodzakelijk.

‘Wat is de moraal?’, vroeg de abt vertwijfeld.

‘Eet, drink en wees vrolijk.’⁸

‘Dat is wel een heel vrijzinnig standpunt.’

Er klonk gemor op uit de groep monniken. Een riep:

‘Vrijzinnig? Atheïstisch zul je bedoelen!’

Descartes stak bezwerend zijn vinger omhoog:

‘Let op uw definities! In mijn tijd werd onder ‘atheïst’ niet verstaan: iemand die het bestaan van god ontkent, maar iemand die weigert te aanvaarden dat mensen voor hun gedrag in een leven na de dood zullen worden beloond dan wel gestraft. Een atheïst heeft, volgens die visie, dan ook geen enkel motief om deugdzaam te zijn en daarom kan een atheïst niet anders dan immoreel zijn.’

‘Laat ik dan duidelijk zijn’, antwoordde de monnik geïrriteerd ‘je bent een godloochenaar!’

Onder instemmend gejoel kwamen de monniken dreigend op Jezus af. Jacobus siste in het oor van zijn broer:

‘Pas op joh, het loopt tegen Pasen’.

‘Indien het mogelijk is, laat deze beker aan mij voorbij gaan’,⁹ zei Jezus met benepen stem en keek schichtig om zich heen.

Jacobus en Descartes trokken Jezus overeind en zetten het op een lopen, de monniken in hun kielzog. Ze vluchtten de straat op. De abt sloeg met een dreun de poort achter hen dicht.

⁶ Evangelie van Philippus 46 ‘[Jezus hield op een andere wijze] van Maria dan van [de andere] leerlingen, en hij kuste haar vaak.’

⁷ Mattheüs 23:24 ‘Gij blinde leidslieden, die de mug uitzuigt en de kemel doorzwelgt!’

⁸ Lukas 12:19 ‘En ik zal tot mijn ziel zeggen: Ziel! gij hebt vele goederen, die opgelegd zijn voor vele jaren, neem rust, eet, drink, wees vrolijk.’

⁹ Mattheüs 26:39 ‘[...] indien het mogelijk is, laat dezen drinkbeker van Mij voorbijgaan.’

Afscheid van Paul Hopster

Tijdens de Algemene Jaarvergadering (zie pag. 30) werd aandacht besteed aan het afscheid van Paul Hopster als functionaris in onze vereniging. Paul is in 1974 lid geworden en heeft sindsdien functies vervuld als bestuurslid, hoofd van de redactiecommissie, hoofdredacteur en redacteur. Hij schreef een groot aantal artikelen voor ons maandblad, alsmede brochures en beleidsstukken. Zijn recentste artikel vindt u op pag. 9 van dit nummer. Ter gelegenheid van zijn afscheid drukken wij zijn Anton Constandse Lezing van 1996 in twee delen af; hieronder volgt het eerste. - **RvE**

Paul Hopster neemt uit handen van Fabian van Langevelde een plastiek in ontvangst, vervaardigd door Saskia Spigt.

Tiende Anton Constandse lezing (1996)

Atheïsme - hoezo niet inspirerend? (1)

Paul Hopster (mini-c.v. op pag. 9; zie voorts hierboven)

Daar zitten wij dan als gemeente van ongelovigen, vrijdenkers, humanisten of atheïsten. Vrijgemaakt, vrijgevochten, vrijgedacht of vrijdenkend. En zijn we tevreden met onze levenshouding? Indien dat zo is, is dat omdat wij ons hebben losgemaakt, of omdat wij ons willen afzetten of omdat wij inspiratie putten uit onze levenshouding? Indien wij ons atheïsme vergelijken met het godsgeloof en de godsdienst, dan missen wij toch eigenlijk wel erg veel. Ik zal u zeven, zeer wezenlijke zaken noemen.

Punt 1. *Atheïsten missen een materiële demonstratie van hun levenshouding.*

In de zomervakantie plegen wij ver weg te gaan, naar zuidelijke steden, kleine dorpjes op het platteland of hoog in de bergen. Wat valt dan telkens weer op? Er is geen piepklein dorpje zonder grote kerk, geen stad zonder dom of kathedraal. Elke nederzetting wordt gedomineerd door een kerk voor de dominus, of liefst meer dan één. Maar ook buiten de bebouwde kom stuit je op kapelletjes of kruisbeelden. Op de camping of in het hotel word je gewekt, of in je nachtrust gestoord, door gebeier van kerkklokken. Ontvlucht je het uiterlijk vertoon van het godsgeloof door ver weg van de bewoonde wereld op bergtoppen te klimmen, dan stuit je op elke top in de Alpen op een kruis. Zelfs het meest ontoegankelijke stukje grond is gekerstend. God is alomtegenwoordig, god kan vanuit den hoge alles zien, er

is geen stukje grond verstoken van zijn aanwezigheid of invloed. Wat stellen atheïsten daartegenover? Er zijn geen atheïstische bouwwerken, beelden of symbolen. Hoeveel mensen op de wereld kennen het viooltje, la pensée, als een atheïstisch symbool?

De gelovige wil getuigen van zijn geloof, met het geweld van grandioze gebouwen en veel geld voor kostbare opsmuk. De atheïst heeft daartegenover nauwelijks behoefte te getuigen, op een enkel keertje na, zoals een dag als vandaag.

Punt 2. *Atheïsten missen het willen uitdragen van hun levenshouding.*

De godgelovige draagt zijn geloof uit door zending of missie, door kruistochten of godsdienstoorlogen en moderner door gospelsongs, evangelisatie aan de deur of midden op straat met gitaarmuziek, of door bedevaarten naar oorden waar een Mariabeeldje echte tranen heeft gehuild. Toen ik in Amsterdam eens eindeloos op een onwillig stoplicht moest wachten riep een passerende blijde dame mij met overtuiging toe: Jesus loves you. Ik had daarop natuurlijk een blijde glimlach moeten trekken: zo erg is dat wachten niet als je weet dat er iemand is die van je houdt. De gelovige wil niet alleen ge-tuigen van zijn geloof, maar wil anderen over-tuigen, overtuigen dat zijn geloof goed is, dat zijn geloof beter is, dat zijn geloof het beste geloof is. De atheïst heeft geen behoefte de gelovige te overtuigen van

het gelijk van de atheïst en het ongelijk van de gelovige, hij wil hooguit er voor zorgen dat iedereen de kans krijgt zichzelf te overtuigen van de voor hem meest inspirerende levenshouding of geloof. Geloof wil aanstekelijk zijn. Gospelsongs moeten zo aanspreken dat je wel moet gaan meeswingen of meezingen. E.O. landdagen moeten zo overweldigend en stralend zijn, dat ze de nieuwsgierige jeugd wel moeten besmetten met het oh zo heilzame virus van het moderne geloof.

Punt 3. *Atheïsten missen het willen verbreiden van hun levenshouding.*

De godgelovigen lijven nieuwe leden in hun geloofsgemeenschap in. Enerzijds door doop, anderzijds door gelovigen te verbieden anticonceptie toe te passen, zodat er steeds meer gelovigen op de wereld moeten komen. De gelovige moet zorgen voor een gelovig nageslacht. Als alle gelovigen zich ongebreideld vermenigvuldigen zal straks de hele wereld worden bevolkt door louter gelovige mensen. De gelovigen moeten zorgen voor nageslacht en een godsdienstige opvoeding van dat nageslacht. De atheïst wil geen nageslacht om daarmee het ongeloof te verbreiden, maar omdat hij kiest voor kinderen. Die kinderen moeten vervolgens zelf kiezen of zij zich willen aansluiten bij een kerk of bewust kiezen voor het atheïsme.

Punt 4. *Atheïsten missen het willen vormen van een hechte gemeenschap.*

De godgelovige vormt met zijn medegelovigen hechte geloofsgemeenschappen: kerkgenootschappen, secten, scholen met de bijbel, kloosters, zelfs PC of RK sportverenigingen. Daarin komt men samen of leeft men samen met gemeenteleden, in gemeenschap met dezelfde gemeenteleden. De gelovigen zoeken gemeenschappelijkheid, gemeenschappelijk dragen zij hun identieke geloof uit. Zij voelen zich één in hun geloof. Het geloof leidt tot samenlevingsvormen: het huwelijk van liefst gelijkgelovigen, de kerk van leden van hetzelfde kerkgenootschap, de school van kinderen van ouders met eenzelfde geloof. Geloof verbindt, verenigt. De gelovige wil samenleven, samen zijn met medegelovigen of gelijkgelovigen. Niet met andersgelovigen of ongelovigen. Alleen als je hetzelfde geloof hebt, of je je laat bekeren tot het goede geloof, mag je je aansluiten bij de geloofsgemeenschap. Dat kan altijd, als je je verkeerde geloof of ongelooft maar afzweert. De atheïst heeft veel minder die behoefte aan samen zijn met of zich een voelen met gelijkgestemden. De gelovige zoekt geloofsgegoten. Omdat atheïsme geen geloof is, is er ook niet zo'n drang naar vereniging met soortgegoten. De vrijdenkersvereniging heeft daarom moeite met ledenwerving, hoewel vele ongelovigen wel de uitgangspunten van het vrijdenken onderschrijven.

Punt 5. Atheïsten missen geestelijke inspiratie en daardoor een groot aantal godsdienstige, vooral Christelijke deugden.

Als wij alle deugden die atheïsten missen op een rijtje zetten, moet ons de schrik wel om het hart slaan. Wat komen atheïsten veel te kort, of eerder, wat schieten zij enorm tekort.

Deugd nummer één.

Atheïsten moeten het stellen zonder spiritualiteit.

Een vriend van mij merkte eens op: jullie brochures zijn allemaal best goed, ze ademen een sfeer van redelijkheid, doordachtheid, tolerantie, maar wat ik daarin stelselmatig mis is iets van spiritualiteit.

De atheïst is niet spiritueel, hij mist spiritualiteit. Hij mist geen diepgang, maar eerder hooggang. Hij ziet het

bovenmenselijke niet, of heeft daar geen contact mee. Hij mist een dimensie. Hij denkt dat hij alles met de menselijke geest kan beredeneren en verklaren, maar hem ontgaat daarmee het onzegbare, het onuitsprekelijke, het heilige, het wonder, het mirakuleuze, dat wat boven de menselijke pet of het gezonde verstand gaat. De atheïst mist naast de fysica de metafysica, naast het gewone het buitengewone, naast het menselijke het bovenmenselijke, naast het materialistische het spirituele, naast het wereldse het goddelijke. De godgelovige heeft niet die beperking, door zich open te stellen voor het hogere. De religieuze fanaticus gaat geheel op in het hogere en onthoudt zich daardoor aardse geneugten. De atheïst onthoudt zich daartegenover hemelse geneugten. Hij blijft verstoken van het Hogere, het Heilige, het Hemelse, drie H's met een hoofdletter. Zijn horizon is beperkt, beperkt tot het aardse tranendal. De atheïst bestrijdt deze visie. Hij mist niet een bovenmenselijke dimensie, maar de fantasie om deze dimensie te creëren en die vervolgens voor niet-gecreëerd, maar werkelijkheid te houden. Of anders, hij kan zich nog wel voorstellen dat mensen zo'n dimensie kunnen fantaseren en tot werkelijkheid, bovenmenselijke werkelijkheid, kunnen verklaren, maar hij wenst niet mee te doen met die fantasie. Hij mist geen spiritualiteit, maar gelooft daar niet in. Hij plaatst die spiritualiteit niet boven maar buiten het gezonde verstand. Hij ziet de menselijke geest tot meer in staat dan de godgelovige doet: geestesscheppingen voor realiteit of superrealiteit, boven de mens uitgaande realiteit, te houden.

Deugd nummer twee.

Atheïsten moeten het stellen zonder geïnspireerde kunstzinnigheid.

Kerkelijke kunst behoort tot de beste, mooiste, ontroerendste vormen van kunst die er bestaan. De atheïst heeft geen moeite dat te erkennen. De mooiste muziek zijn de passies, de oratoria, de heilige missen zoals Bach en Mozart die konden componeren. De fraaiste architectuur is die van gotische kathedralen. De mooiste schilderen beeldhouwkunst is devote kunst. Alleen de gelovige literatuur schiet te kort. De bijbel behoort zeker niet tot

de literaire meesterwerken, evenmin als de Koran. Geloof kan inspireren tot kunstzinnigheid die ook ongelovigen aanspreekt. Blijkbaar hoeft je niet gelovig te zijn om religieuze kunst te kunnen bewonderen. Misschien hoeft je als kunstenaar ook niet echt gelovig te zijn om toch religieuze kunst te kunnen maken. Een kunstenaar heeft ongetwijfeld inspiratie nodig om een mooi kunstwerk te kunnen maken, maar alleen een religieus kunstenaar denkt dat die inspiratie van goddelijke aard is of liever: hij noemt zijn inspiratie goddelijk.

Deugd nummer drie.

Atheïsten moeten het stellen zonder blijheid.

Wat boven alles opvalt aan evangelisatiegroepjes die je wel eens op straat tegenkomt, is de uitstralende blijheid waarmee getuigd wordt van het geloof. Geloven maakt blij, geloven maakt gelukkig, kan dat althans bij sommigen bewerkstelligen. Het is een blijheid die tegelijk getuigt van opwinding zowel als ontspanning. Er wordt een blijde boodschap verkondigd. Er wordt je aandacht, liefde, troost en leiding beloofd, slechts onder één voorwaarde: als je maar gelooft, als je maar gaat geloven. Het is allemaal zo eenvoudig dat je wel blij moet worden. De onblijde ongelovige hoeft maar te gaan geloven om ook blij te worden en ook zijn pas verworven overtuiging te kunnen verkondigen. Jesus loves you too. Be happy. Er is iemand die echt van je houdt. Zet je ongelooft opzij en geef je over. Maak jezelf niet ongelukkig. Twijfel niet want ziet, ik verkondig u een blijde boodschap. Als je gelooft word je blij, blij, blij. Alleen de godgelovige kan enthousiast zijn in de letterlijke betekenis van het woord: en-theou = in god. Atheïsten kennen niet het enthousiasme van de bekeerder en de bekeerling. Zijn zij gemiddeld minder blij dan de godgelovigen? Ik waag dat te betwijfelen.

Deugd nummer vier.

Atheïsten moeten het stellen zonder ordelijkheid.

Godsdienst schept orde en regelmaat. Godsdienst maakt je als niets anders bewust van de tijd. De week kent dankzij de godsdienst een vast ritme, met elke zevende dag een rustdag. De

kerkklok geeft elk uur de tijd aan, dus ook de tijd dat de kerkdienst gaat beginnen. Daarnaast stelt de godsdienst regels voor seksualiteit, huwelijk, echtscheiding, opvoeding, scholing, vermaak in vrije tijd, evenals voor sterven en begraven. Kerkelijke regels gelden van de wieg tot het graf. Atheïsten kennen of erkennen geen orde van de kerk, kennen geen hogere orde of orde van hogerhand gegeven, anders dan de niet religieuze samenlevingsregels. Hij laat zich ook geen regels stellen door de kerk, zogenaamd namens god, maar volgt de regels van de gemeenschap waartoe hij behoort, namens de mensen van die gemeenschap met hun eigen historie, hun eigen wetten en hun eigen leefregels of levenshouding. Orde is niet verkeerd, wel als die orde voorgesteld wordt als niet afkomstig van of niet bewaakt door mensen.

Deugd nummer vijf.

Atheïsten moeten het stellen zonder dienstbaarheid.

De godgelovige stelt zich dienstbaar op aan god, hij is gods dienaar, hij ziet het als zijn hoogste goed, dat hij Zijn Heer mag dienen. Het is voor hem geen plicht, maar een recht, een voorrecht. Die dienstbaarheid aan iets hogers, iets machtigers betekent ondergeschikt zijn en ondergeschikt willen zijn. Voor de godgelovige is de relatie god-mens die van vader-zoon, of heerknecht, of herder-schaap, of heerserslaaf of almachtige-onmachtige. Atheïsten erkennen wel leiderschap en machtsverschillen, zij erkennen wel verhoudingen leider-geleide, bestuurder-bestuurde, hogergeplaatste in een lijnorganisatie-lagergeplaatste, werkgever-werknemer, maar dan betreft dat alleen machtsverschillen of machtsverhoudingen tussen mensen. Zij erkennen geen boven-bazen, met boven-menselijke al-macht.

Deugd nummer zes.

Atheïsten moeten het stellen zonder eerbied.

Eerbied gaat nog verder dan dienstbaarheid. Je kunt iemand dienen zonder hem te vereren. De godgelovige moet god zowel dienen als vereren. Hij moet heiligen, heilig verklaren, dat betekent: onaanraakbaar, onaantastbaar, onkreukbaar,

onfeilbaar. Hij moet vereren, eer, eerbied betuigen, door het schenken van eigen bezittingen of geld. Hij moet aanbidden, zo dicht mogelijk in kontakt treden met god om in het gebed eerbied te betuigen om daarvoor terug gods zegen of bijstand te vragen, af te smeken. Wat hij ook moet, is het verplichte karakter van de eerbied ontkennen en omzetten in een recht: hij moet niet eerbiedigen, maar hij mag eer betuigen aan zo iets machtigs als god. Dat is geen dorre plicht, maar een grandioos voorrecht. Atheïsten zien de eerbied voor god niet als een groot recht, maar als een door godsdienstleiders opgelegde plicht.

Deugd nummer zeven.

Atheïsten moeten het stellen zonder zelfbeheersing.

Godsgeloof leert zedelijkheid in de vorm van zelfcontrole en zelfbeheersing. De godgelovige moet leren zijn lusten in bedwang te houden. Zijn lust tot eten door regelmatig te vasten, zijn lust tot genieten door zelfopoffering, zijn lust tot rusten door vroege kerkgang, zijn lust tot samenwonen door kluizenaarschap. Vooral de seksuele lust moet het ontgelden: geen seks voor het huwelijk, geen seks zonder voortplanting, dus geen seks alleen voor het genot, geen seks met anticonceptiva, desnoods voor het zingen de kerk uit. En de hoogste kerkelijke functies in de katholieke kerk zijn gebonden aan complete onthouding van alle seksualiteit: het celibaat. Voor de godgelovige is genieten geen hoogste goed, eerder een lagere lust, want je verlustigt je aan je lichaam, je zinnelijk lichaam en dat lichaam staat verweg van je geest die alleen met het hogere in kontakt kan treden. Voor atheïsten is zelfbeheersing en controle van het eigen lichaam eveneens een deugd, maar niet om daarmee dichterbij de geest en verderweg van het lage lichaam te komen, maar juist dichterbij dat lichaam met zijn bijzondere functies.

Deugd nummer acht.

Atheïsten moeten het stellen zonder vertrouwen.

De godgelovige leeft in vertrouwen op de Heer. Dat vertrouwen betreft bescherming tegen kwaad van buiten (bijvoorbeeld plagen, hongersnood) en

kwaad van binnen (slechte impulsen, lage lusten), verlossing van het lijden en overwinning van de dood. Leven is lijden, de aarde is een tranendal, de mens is een zondaar. God alleen kan als verlosser komen voor al het onheil in de wereld. Hij kan tevens de angst voor de dood als laatste kwaad omzetten in een gevoel van kunnen overwinnen van de dood door intreden in gods koninkrijk, opgenomen worden in gods hemel. Atheïsten missen dit vertrouwen in iets boven-menselijks, maar zetten daar graag vertrouwen in mensen tegenover.

Deugd nummer negen.

Atheïsten moeten het stellen zonder overgave.

Godgelovigen moeten niet alleen zelfbeheersing betrachten, maar moeten daarnaast zich juist ook overgeven. Dat lukt alleen door een scherpe splitsing te maken tussen geest en lichaam. De godgelovige moet zijn lichaam beteugelen, maar zijn geest vrij laten. Die geest moet vrij kontakt kunnen maken met andere geesten, liefst hogere geesten of de heilige geest. De gelovige moet heer en meester zijn over zijn lichaam, zijn lichaam beheersen, maar moet zijn geest door de hogere geest van god juist laten beheersen. Dat kan alleen door zich geestelijk aan die hogere geest over te leveren, uit te leveren. Hij moet proberen één te worden met die hogere geest door de eigenheid van de eigen geest op te geven, te laten versmelten met de hogere geest. De godgelovige mag niet luisteren naar zijn eigen lichaam en mag ook niet luisteren naar zijn eigen geest, want moet juist daardoor luisteren naar god.

Atheïsten gaan niet uit van een streng lichaam-geest dualisme. Geestelijke activiteit kan niet zonder lichamelijke activiteit. Je kan niet met de geest iets bereiken zonder lichaam. Godgelovigen denken er wel aan hun lichaam te beheersen, maar vergeten dat zij juist ook hun geest moeten beheersen en zich niet overgeven aan eigen geestescheppingen.

Deugd nummer tien.

Atheïsten moeten het stellen zonder geloof.

De godgelovige gelooft aan god, gelooft dat god bestaat, dat er een god

is, dat god schepper is van hemel en aarde, inspirator van de bijbel en vader van een mensenkind genaamd Jezus. De werkelijkheid van god is een andere, hogere werkelijkheid dan de fysieke, dagelijkse, menselijke werkelijkheid, maar dringt wel in die menselijke werkelijkheid door. Voor atheïsten betekent geloven-aan hetzelfde als scheppen-van. Volgens de ongelovige schept de gelovige zich een god, zorgt hij er zelf voor dat in zijn geest door middel van een fantasie-schepping god gaat leven en dat die geschapen god vervolgens de functie krijgt van schepper van diegenen die hem in feite zelf geschapen hebben. De gelovige keert de verhouding schepper-schepping om. Niet god is de schepper en de mens een schepsel gods, maar god is de schepping van de scheppende mens. Geloof is volgens atheïsten niets meer, maar ook niets minder dan schepping. Hoe ziet de gelovige daartegenover het ongeloof van de atheïst? Voor de godgelovige is de atheïst te beklagen, omdat hij óf de genade van het godsgeloof niet heeft ontvangen, óf zichzelf onthoudt van het heilbrengende godsgeloof. In het eerste geval zou god zich schuldig maken aan willekeur door sommige mensen wel te begiftigen met het verlossende geloof en anderen niet. Waarom zou god voorkeursbehandelingen geven? In het tweede geval legt de ongelovige zichzelf een beperking op door zich niet te willen overgeven, geestelijk niet één te willen worden met de goddelijke of heilige geest. In de ogen van de gelovige is de ongelovige een soort van niet-religieuze celi-batair: hij onthoudt zichzelf de gemeenschap met god. De vraag blijft of niet-geloven een zichzelf aangedaan onrecht is, een soort van zelfonthouding, zelfkastijding of een door god aangedaan onrecht. Voor de godgelovigen is geloven een meerwaarde, is een gelovig mens meer waard dan een ongelovig mens. Voor de ongelovigen is een ongelovig mens niet meer waard dan een gelovig mens. Geloven is geen meerwaarde, maar een manier van omgaan met de werkelijkheid in en buiten jezelf. Niet de manier van de atheïst, maar daarom nog niet minderwaardig.

Punt 6. Atheïsten missen naast inspiratie ook een inspirator.

Het gemis van een inspirator ligt in het verlengde van het gemis aan geestelijke inspiratie en de daaruit volgende Christelijke deugden (punt vijf). Atheïsten missen de volgende inspiratoren.

- Atheïsten ontberen een geestelijke vader. De godgelovige wordt geïnspireerd door god, dat betekent letterlijk door god ingeblazen. Hij kan god daardoor horen, zodat hij zich als een ge-heer-zaam kind van god kan gedragen. Vader blaast in, het kind hoort toe en geeft gehoor, laat zich door vaders inblazingen leiden.
- Atheïsten ontberen een geestelijke moeder. De katholieke kerk heeft ingezien dat wij mensen niet goed zonder koestering en troost kunnen. Daar god als klassieke, echte man of vader niet erg goed is in het geven van koestering en troost, krijgt hij naast zich een inspirerende moederfiguur, Maria, moeder van god (waarmee de katholieken in dit geval zijn zoon bedoelen), die wel dat kan geven waarin god tekort schiet.
- Atheïsten ontberen een geestelijk raadsman. De godgelovige kan in een gebed vragen om steun of raad. God kan hem verhoren en hem zegen inblazen. De gelovige weet nu dat hij er niet alleen voor staat, maar steun krijgt van boven.
- Atheïsten ontberen een geestelijke rechter. De godgelovige ziet zijn geloofsgemeenschap als een kudde schapen waarvan er wel eens eentje afdwaalt. Het is aan de herder om het afdewaalde schaap weer op de kudde te wijzen. Maar het afdwalen moet niet te vaak of te opzettelijk voorkomen. Dan moet er een hogere, geestelijke rechter aan te pas komen die recht spreekt, die veroordeelt of die vergiffenis voor de zonde schenkt.
- Atheïsten ontberen een hemelvader. Behalve god, de vader, is er voor de gelovige ook god, de hemelvader, die het collectief van de mensheid beziet en beoordeelt. Hij kan collectief amnestie verlenen en op de dag des oordeels over alle mensen tegelijk recht spreken. Hij is opper-rechter of opper-koning en bepaalt de uiteindelijke bestemming van de mens.

We komen nu tot het laatste punt van gemis.

Punt 7. Atheïsten missen een geïnspireerde moraal.

Ongelovigen hebben volgens godgelovigen geen moraal, in ieder geval geen geïnspireerde moraal. Of zij profiteren van de door god gemaakte moraal, maar erkennen niet dat god die heeft gemaakt. De moraal bestaat uit voorgeschreven leefregels. Wie zou die anders kunnen voorschrijven dan god? God kan vanuit zijn machtspositie de mens voorschrijven en opdragen. Geen moraal zonder macht. Geen menselijke moraal zonder bovenmenselijke macht. God schrijft de moraal voor, de mens heeft daar eenvoudig naar te luisteren. Tenminste zo redeneert de godgelovige. De ongelovige wenst deze theorie kritisch te bezien. Is er een god nodig voor het ontstaan en de toepassing van een moraal, is de bestaande moraal niet door mensen gemaakt, is godsgeloof nodig voor ethische leefregels, is godsdienst de bron van de moraal? Als de moraal niet van god zou komen, waar komt die dan wel vandaan? Er zijn op aarde vele sociaal levende diersoorten: mieren leven in grote mieren nesten, bijen in korven met een bijenvolk, veel zoogdieren leven in kuddes, roedels of groepen. Wolven, wilde honden, olifanten, zij hebben allemaal samenlevingsregels, houden er een sociale orde op na. Dat doen zij, voorzover bekend, zonder mierengod, bijengod of olifantengod. Zij kunnen het zonder god, of god kan het zonder hen of god is ze gladweg vergeten mede te zegen. Die dieren kunnen het met elkaar af, dankzij hun instinct en hun adaptatievermogen, waardoor zij zich kunnen aanpassen aan veranderingen in hun situatie.

Deel 2 (slot) leest u in de volgende Vrijdenker.

Islamitische dystopie

Floris van den Berg (mini-c.v. op pag. 13)

'Ga rustig slapen, beste mensen, alles is volkomen onwaar en de rest is onder controle.' Zo eindigt de waarschuwing aan het begin van het boek 2084. De schrijver bedoelt evenwel het omgekeerde: dit boek is een waarschuwing, een waarschuwing wat er gebeurt als de islam macht krijgt over een samenleving.

Boualem Sansal, *2084. Het einde van de wereld*, De Geus/Oxfam Novib, Amsterdam, 2016 (2015), vertaald uit het Frans door Jan Versteeg, 283 pgs.

Dit boek geeft een afschrikwekkende beschrijving van een totalitair islamitische samenleving waaraan alles wat aan het verleden herinnert is uitgewist. Of dit een dystopie is, hangt af van jouw perspectief: voor aanhangers en sympathisanten van IS en wellicht van salafisten, is deze dystopie een utopie. Dat is het verwarrende aan dystopieën/utopieën. Wat voor de een utopie is, is voor de ander een dystopie. Zo vinden salafisten de westerse vrije wereld met de 'blote vrouwen en de homo's' een dystopie. Wat nodig is is een criterium om utopieën/dystopieën mee te evalueren. Zelfs filosoof en utopiekenner Hans Achterhuis worstelt met een moreel perspectief op utopieën. Mijns inziens zijn er tenminste twee morele perspectieven mogelijk. Ten eerste het Milliaans-Popperiaanse perspectief van de vrijheid van het individu. Hoeveel vrijheid is er voor individuen om zelf vorm te geven aan hun leven? In (bijna?) alle utopieën is er geen ruimte voor de vrijheid van het individu omdat de blauwdruk bepaalt wat het ideale leven is. Het is een mal waar iedereen met geweld desnoods wordt ingeperst. Het andere perspectief, het Rawlsiaanse perspectief, kijkt naar de positie van degenen die in de slechts mogelijke positie zitten. Wie zijn de slachtoffers in de utopie? Hoe wordt er bijvoorbeeld omgegaan met dissidenten, misdadigers, homo's et cetera. Ik geef maar gelijk het antwoord op beide perspectieven voor 2084. Er is geen enkele vrijheid in deze islamitische samenleving. En het tweede perspectief: iedereen is er slachtoffer. Niemand heeft vrijheid, ook de verraders en de beulen niet. Iedereen zit in een slechtst mogelijke ellendige positie.

Het lezen van dystopieën geeft de lezer een akelig gevoel. Tegelijkertijd is het ook een opluchting, omdat de samenleving waarin de lezer verkeert in vergelijking met de dystopie eerder een utopie lijkt. *2084* van de Algerijnse schrijver Boualem Sansal is de islamitische versie van 1984 van George Orwell. Orwells dystopie was gericht tegen de totalitaire communistische staat. De dystopie van Orwell heeft zich met grote gelijkenis onder Stalin en andere communistische dictators in alle gruwelijkheid gerealiseerd. Met de implosie van het communisme is, behalve in de volmaakt gerealiseerde dystopie Noord Korea, het totalitair communisme naar de geschiedenis verdwenen. Michel Houellebecq publiceerde in

2015 de dystopie *Onderwerping* waarin Frankrijk in 2022 een islamitische president krijgt en het land in rap tempo islamiseert. Sansal gaat in *2084* veel verder en is daardoor onrustbarender. Boualem Sansal beschrijft een land in *2084* dat volledig islamitisch is. Het is een samenleving als van de Taliban of IS. De samenleving is terug gekatapulteerd naar de middeleeuwen. De techniek en wetenschappelijk kennis is er verdwenen.

De mensen worden onwetend gehouden. Religie is de leidraad van alles. Het is een wrede samenleving, waar mensen elkaar verraden en waar er openbare executies zijn. Er is geen enkele vrijheid van het individu. Het motto van het boek geeft de teneur van het boek aan:

Godsdienst leidt er misschien toe God lief te hebben, maar ook is er niets wat er in sterkere mate toe leidt dan godsdienst om een afkeer te krijgen van de mens en de mensheid te haten.

Als humanist ben ik het er hier niet mee eens. Het is niet terecht om de mensheid als geheel te veroordelen. Er zijn daders en slachtoffers. In een dystopie zijn de mensen het slachtoffer van een ideologie en haar wrede handlangers. De Noord-Koreanen en de Zuid-Koreanen zijn dezelfde mensen. De Zuid-Koreanen hebben een democratie en mensenrechten; de Noord-Koreanen leven in een gevangenis en zijn het slachtoffer van een dictator en zijn totalitaire communistische ideologie. Wie een geschiedenisboek openslaat zal inderdaad bevangen worden door een tsunami van misantropie en moedeloosheid over zoveel onnodige onderdrukking, geweld en ellende. Wat heeft het voor zin om een afkeer te krijgen van de mens in het algemeen? Wat hebben slachtoffers daaraan?

Een dystopie laat zien dat een ideologie een samenleving in een ijzeren grip kan houden. In een dystopie telt het individu niet. Individuen zijn ondergeschikt aan het hogere ideaal, of dat nu het communisme is, of de wil van god.

In *2084* volgen we het leven van Ati. Een brave borst die zijn best doet om alle ellende die over hem heen komt te weerstaan en zich zo goed mogelijk in te passen in de samenleving. Tot op een moment bij hem de twijfel toeslaat. Hij begint zelf te denken en hij begint inconsistenties te zien in de islamitische propaganda. Dit doet denken aan de film *The Truman Show* waarin de hoofdpersoon Truman Burbank doorkrijgt dat hij leeft in een leugen die rondom hem is opgetrokken. In *2084* gaat het verhaal over de zoektocht naar wat er achter de façade van dit streng gelovige Abistan-regime schuilt en wat er voor en buiten dit machtige rijk bestond en bestaat. Dat het in *2084* gaat om de islam is interpretatie van de lezer. De religie wordt niet bij naam genoemd, de verwijzingen naar de islam zijn impliciet, maar overduidelijk.

Ati raakt er langzaam van doordrongen dat hij leeft in een leugen. Via moeizame omzwervingen komt hij er uiteindelijk achter dat er een rijke elite is die zich verschanst heeft in een

luxe resort waarin de moderne techniek nog wel bestaat. Vanuit deze enclave wordt de rest van het land bestuurd en vooral klein gehouden. Dit doet denken aan hoe de Saoedi familie hun land tiranniseert en klein houdt met hulp van de islam, zonder zichzelf om de regels daarvan te hoeven bekommeren.

Het lezen van een dystopie is beklemmend. Maar dat is het lezen van de krant ook. Sansal laat zien wat voor soort samenleving een strikt islamitische samenleving kan zijn: hel op aarde.

Wat kunnen we van dit boek leren? De vraag wordt in het boek zelf beantwoord: *Wat doe je als je, naar het verleden kijkend, het gevaar ziet afkomen op degenen die ons in de geschiedenis zijn voorafgegaan? Hoe kun je ze waarschuwen? Hoe kun je toch tegen je eigen tijdgenoten zeggen dat, zoals ze van start zijn gegaan, de ellende van gisteren spoedig hén zal treffen? Hoe kun je hen daarvan overtuigen wanneer hun godsdienst hun verbiedt in hun dood te geloven, wanneer ze ervan overtuigd zijn dat hun plaats in het paradijs is gereserveerd en op hen wacht als een suite in een luxehotel?* (p. 258)

2084 is een waarschuwing voor de totalitaire neiging van de islam en een appèl om actie te ondernemen. In zijn boek *The Open Society and Its Enemies* beschreef Karl Popper de gevaren van totalitaire ideologieën bij de filosofen Plato, Hegel en Marx. 1984 van George Orwell beschreef de dystopie van de totalitaire communistische staat. De Islam is eveneens een totalitaire ideologie, die, wanneer ze voldoende macht heeft, haar totalitaire gezicht toont. In een open samenleving lijkt de islam soms een vreedzame ideologie. Dat is schijn. De Islam is een gevaar voor vrijheid. Een gevaar voor vrede. Een gevaar voor ontwikkeling. Een wereld zonder religie zou een betere wereld zijn. Een wereld zonder islam biedt tal van onderdrukten ruimte. Sansal waarschuwt voor de verlokking van de islam en het geweldspotentieel dat erin besloten ligt. De islam moet daarom bestreden worden, met liberale middelen. Niet alleen de islamitische fundamentalisten en de moslimterroristen, ook de gematigde islam. Maar gaan we dat ook doen? 'Ga rustig slapen, beste mensen, alles is volkomen onwaar en de rest is onder controle.' Ondanks de vele waarschuwingen voor het gevaar van de islam, willen mensen het niet onder ogen zien.

Geachte redactie,

Onlangs vond ik een geuzengedicht terug, dat ik meer dan 20 jaar geleden spontaan geschreven heb in de bedoeling het ooit in het Spaans te vertalen, wat ondanks een aantal pogingen niet gebeurd is. Destijds had ik het op willen sturen naar de treurende moeders van de Plaza de Mayo. Toen werden de daders niet hard aangepakt, waar heden in redelijke mate in is voorzien. Maar aangezien de laatste drie regels nog steeds gelden en weer actueel zouden kunnen worden, is het misschien zinvol om het toch nog te publiceren. Mijn persoonlijke interesse voor het land is in de vijftiger jaren ontstaan door verscheidene reizen naar dat land en andere Zuid-Amerikaanse landen in dienst van de Holland Zuid Amerika Lijn als werktuigkundige.

Het luidt als volgt:

de ongewroken argentijnen

ruim dertigduizend doden
liggen onder de zoden
of op de bodem van de oceaan
hun vermiste lichamen lang vergaan
beestachtig gemarteld en verkracht
zonder proces door een duistere macht
standrechtelijk veroordeeld tot de dood
hoewel onschuldig en alleen rood
systematisch neergemaaid als halmen graan
of als oud vuil gedumpt in de oceaan
de gruwelijke misdaden zijn nog ongewroken
hun gerechte straf hebben de daders tot nu toe
ontdoken

want al die juntaleiders of andere boeven
behoren alsnog in de gevangenis te vertoeven
en niet voor maanden of jaren
maar levenslang tussen de baren
gebleven is de duistere macht
want monroe's leer is nog steeds van kracht
heel zuid amerika loopt die kwalijke kans
en niemand ontspringt die dans

Bob Schagen

Bob Schagen (Rotterdam 1934) is gepensioneerd als interim-manager en consultant bij overheid en diverse bedrijfstakken en was voordien o.a. hoofd inkoop bij een chemische multinational.

Politieke theologie

Anton van Hooff (mini-c.v. op pag. 3)

Het begint een echt ritueel te worden: rond iedere christelijke feestdag komen er berichten dat de oude tradities niet meer in ere worden gehouden. Kerstbomen zouden niet meer in scholen worden geplaatst. Reclamemakers zouden 'kerstmis' en 'Pasen' vermijden om de allahgelovigen te ontzien. Dit zouden de onmiskenbare tekenen zijn dat de joods-christelijke beschaving teloor gaat.

Onkerkelijke kruisvaarders

Terecht verklaarde Gert-Jan Segers van de ChristenUnie in *NRC*: 'Als iedereen die dit erg vindt voortaan wekelijks naar de kerk gaat, dan zal Pasen echt gewoon Pasen blijven.' Daarmee legde hij de vinger op de wonde plek: het zijn namelijk juist ongelovige rechtse politici die jeremiëren, zoals Halbe Zijlstra die in *Elsevier* het vieren van Pasen een verzetsdaad noemde. 'Pasen en Pinksteren horen bij Nederland. Dat vind ik, ook al ben ik zelf niet religieus,' liet hij eerder als uitspraak in *NRC* optekenen.

Kees van de Staaij van de SGP kwetterde ('tweette'): 'Uit betrouwbare bron vernomen dat maar weinig PVV- en VVD-Kamerleden van plan zijn met Pasen naar de kerk te gaan. Ik overweeg Kamervragen.' Hij en Segers ontmaskeren daarmee de schijnheiligheid van al die politici die pal zeggen te staan voor de joods-christelijke waarden. Eerder ontpopte Bolkestein zich al als zo'n kruisvaarder. En laten we maar zwijgen over G. Wilders.

Zij willen wat Poetin in Rusland en Erdogan in Turkije doet, religie gebruiken als stok om honden te slaan. Daarom was ik opgetogen over het 'Minder minder Marokkanen' van de geblondeerde Bestie. Zijn zogenaamde kritiek op de islam bleek ordinair racisme (ja, zo schrijf ik dat; 'racisme' is een barbarisme).

Oud als Romes weg

Waarschijnlijk beseffen al die opportunisten niet dat ze in een veel oudere traditie staan, namelijk die van de klas-

sieke oudheid. Al in de vijfde eeuw vC verklaart de goddeloze Sisyphos in een toneelstuk waarom religie werd bedacht. Wetten betoegelden alleen maar openlijk wangedrag van mensen, maar

toen vond een scherpzinnig man voor mensen de godsvrees uit, opdat er een zekere angst bij de boosdoeners was, ook als ze in het geheim iets doen, zeggen of denken.

De toneelschrijver blijft voorzichtig; niet hij beweert dat, maar legt de opvatting aan een mythische schurk in de mond. In elk geval deed de gedachte toen al de ronde. Heel uitdrukkelijk werd religie als machtsmiddel verklaard door Polybios (ca 200-120), in mijn ogen de modernste geschiedschrijver van de hele oudheid. Deze Griek werd in zijn politieke opgang gefnuikt door het Romeinse imperialisme. Om de bondstaat waarvan ambtsdrager was, in het gareel te houden, werd hij als een van honderd gijzelaars aan Rome uitgeleverd. Van zijn gedwongen verblijf in Italia maakte hij het beste. Een mislukt politicus kan immers altijd nog historicus worden (wij kennen tegenwoordig het omgekeerde fenomeen: geflipte historici gaan de politiek in: Rutte en Verhagen). Als Griekse intellectueel keek hij zijn ogen uit, zoals een Europeaan met verbazing in de VS rondkijkt: wat is godsdienst daar nog ouderwets sterk. Zijn waarnemingen en interpretaties legde Polybios neer in een uitgebreid werk over de contemporaine geschiedenis. Daarin wilde hij aan de Grieken verklaren waarom Rome heerser van heel de beschaaft wereld was geworden. Hij schreef dus een soort antiek Amerikaboek. Een van de geheimen van Romes succes was de rol van religie:

Iets wat bij andere mensen wordt afgekeurd vormt volgens mij juist de bindende kracht in de Romeinse staat: de godsvrees (deisidaimonia). Naar mijn mening hebben de Romeinen al die rituelen ontwikkeld wegens de massa. Als het

mogelijk zou zijn een staat van louter wijzen te stichten, zou zo iets wel helemaal niet nodig zijn. Maar omdat de massa nu eenmaal altijd grillig is, vervuld van bandeloze verlangens, redeloze woede en gewelddadigheid, zit er niets anders op dan haar door vage angsten en dergelijke vertoningen in toom te houden. (Historiae 6,56)

Polybios' advies aan staatslieden is: gebruik toch alsjeblieft religie als machtsmiddel. Deze rechtvaardiging kreeg een predikaat in de klassieke talen: *theologia politikè*, in het Latijn *theologia civilis*.

machiavellisme

Toen de Florentijn Macchiavelli ▼ (1469-1527) bijna 1700 jaar later politiek aan de zijlijn was beland, vond hij troost in de klasiëken en trok hij zijn lessen uit de Romeinse geschiedenis. Hij deed dat in een werk dat inhoudelijk superieur is aan het bekende *De Vorst*. In

*Beschouwingen over de eerste tien boekrollen van Titus Livius (Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio)*¹ stelt hij onder veel andere scherpzinnige waarnemingen vast dat in het oude Rome religie een prominente rol speelde, dus net als Polybios had gedaan. Of hij diens werk kende staat niet vast, maar in *Discorsi* 1,12 is de conclusie treffend gelijk:

'Vorsten of republieken die gespaard willen blijven voor perioden van verval, dienen vóór alles de religieuze tradities voor verval te behoeden. [...] Alles waarmee die godsvrucht gebaat is dienen zij (leiders van een republiek of een rijk) te begunstigen en te bevorderen, ook al kunnen ze daar zelf niet in geloven.'

¹ Gelukkig is er sinds 1997 een voortreffelijke vertaling van het omvangrijke werk beschikbaar: Niccolò Machiavelli, "Discorsi. Gedachten over Staat en Politiek". Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Paul van Heck. Amsterdam, Ambo, diverse herdrukken sinds 1997.

Karl Marx zag religie als de opium waarin het volk troost vond,¹ de machiavellisten zijn de dealers van deze drug.

Op 16 september 2015 ontketende G. Wilders een lach-salvo in de Tweede Kamer, toen Kees van der Staaij hem vroeg om nu eens die christelijke waarden te noemen waarvoor hij pal stond. Wilders antwoordde: 'Eén van de christelijke waarden is dat we op moeten komen voor ons eigen volk.' PvdA-Kamerlid Ahmed Marcouch wees er in een Kwetter op dat Jezus, Abraham, Jakob en Mozes zelf vluchtelingen zijn geweest. 'Christenen, kom in verzet, laat uw geloof niet door Wilders kapen!' Ik zou zeggen: laat u niet door machtsbeluste politiek theologen inpakken.

Huwelijk tussen kerk en staat in Poetins Rusland

Romeinse offer-scène, links met de toga over het hoofd getrokken de magistraat – godsdienst was een staatstaak – en rechts de man die de offerstier de doodsklap zal geven.

In de laatste fase van zijn leven keerde Polybios naar zijn heimat terug en werd een bemiddelaar in conflicten tussen Romeinen en Grieken. Uit dankbaarheid richtten deze dit reliëf op.

¹ 'Die Religion ist der Seufzer der bedrängten Kreatur. Sie ist das Opium des Volks', *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, Einleitung, p. 3.

Algemene Jaarvergadering

Zaterdag 22 april 2017 is de jaarlijkse ledenvergadering van De Vrije Gedachte gehouden. Zo'n veertig vrijdenkers verzamelden zich in het Utrechts Centrum van de Kunsten op Damplein 4, ondanks het feit dat op de uitnodiging (net als vorig jaar) Damplein 3 stond. Het verslag van de vorige vergadering, het jaarverslag van de secretaris en de financiële stukken werden ongewijzigd vastgesteld (!). Wel is de vergadering toegezegd dat de jaarstukken per mail aan de leden zullen worden toegestuurd (tot nu toe alleen op verzoek). Het verslag van de kascommissie was positief en zeer gedetailleerd. De financiële stukken riepen nog wat vragen op, maar die kon de penningmeester makkelijk beantwoorden: Ja, de begroting sluit al jaren met een tekort omdat wij een behoorlijk kapitaal hebben dat ons is geschonken om de vereniging goed draaiende te houden. En van de contributie en abonnementsgelden kan dat niet op de manier waarop wij het allemaal willen. Blijvend probleem is dat het moeilijk is om genoeg leden te vinden die actief willen zijn om activiteiten tot uitvoering te brengen.

In het bestuurlijke gedeelte werd afscheid genomen van Paul Hopster, die na lange jaren met zijn formele activiteiten gestopt is en een 'Een leven lang vrijdenker'-plastic kreeg overhandigd (zie ook pag. 23). Gerhard Elferink had inmiddels ook zijn aftreden na bijna vijftien jaar bestuurslidmaatschap aan de leden medegedeeld (Lees het cadeau dat er is bijgevoegd!) en mocht een stapel boeken uitpakken. Saskia Spigt nam na twee jaar al weer afscheid van het bestuur. Herbenoemd werden Voorzitter Fabian van Langevelde, Secretaris Dik Kruithof, Penningmeester Jacques Honkoop en gewoon bestuurslid Leon Korteweg. Stanley Bakker werd in het bestuur gekozen nadat hij zich had voorgesteld en zijn plannen met de website en ledencontacten had uiteengezet.

Het langst werd gesproken over de verkiezing van de Vrijdenker van het Jaar. Het bestuur had de leden uitgenodigd om kandidaten te noemen en een verkiezing op de ledenvergadering aangekondigd, maar de vergadering wilde daar niet aan en besloot dat het bestuur zelf moest besluiten. Vervolgens ontstond discussie over de vraag in hoeverre er nog kandidaten voorgedragen konden worden en in welke mate de vergadering nog invloed of inzicht kon krijgen in de besluitvorming. Afgesproken is dat de aanwezigen per mail informatie ontvangen over de kandidaten en het besluit. Duidelijk werd wel dat het bestuur door de vergadering een andere richting werd opgestuurd en dat leidde weer tot het verzoek in de rondvraag om betere voorbereiding en een strakkere leiding.

Dik Kruithof ▲, secretaris

Dominee, pastoor of rabbi? (10)

Vervolg van hoofdstuk XVI.

Een kind is ziek. De vader heeft redenen om niet in persoon den armen lijder te bezoeken. Hij zendt een vertrouwde, deze blijft een oogenblikje bij den zieke, en zegt een-en-ander dat zoo goed mogelijk door de omstanders wordt opgeschreven, of — daar ze niet schrijven konden — oververteld aan dezen of genen die nu juist ook niet uitmunten in notarieele geloofwaardigheid.

Nu wordt het kind behandeld op allerlei wijzen. De een heeft "kwik" verstaan voor "zuurdeeg." Laxeeren... neen: stoppen! roept men door elkaar. "Wrijven" verzekert de een. "Zweeten" heeft hij gezegd, doceert een ander. — Ik weet het, schreeuwt een zevende: pappen op de borst... hebt ge niet gehoord hoe de gezant des vaders sprak van zenuwen? Nu, dat wil zeggen: "pap." "Waarachtig niet," beweert de dertiende, hij verhaalt iets van liefde.

— Liefde? Nu ja... en wat besluit ge daaruit?

— Wèl, heel eenvoudig. Dat is... ja... liefde is... branden.

— Precies! En ze brandden, blakerden, braadden 't zieke kind. En ze paptten 't kind. En ze deden 't kind zweeten en purgeeren. En ze gaven het ijs op 't hoofd, en kwik in de maag. En ze wreven 't kind, en rolden het, en knepen het... En al die heeren hadden rang van *doctor* of *professor*. De kleine gemartelde patiënt werd bijna begraven onder officieele wetenschap.

En zie, daar kwamen andere "weters" even officieel als zoodanig erkend, even deftig, even getabberd, aan 't arme kind vertellen:

— Wees vroolijk en verheug u! Ze hebben je nog al erg geplaagd... dat is waar, en ge zoudt, goed bezien, wel wat recht hebben tot klagen, maar wees tevreden. Troost je met de gedachte dat je gedurende die ziekte, brood, rang en vermaak hebt verschaft aan de heeren die je niet genezen hebben.

En wij... wij hebben de "boodschap uws vaders" nauwkeurig onderzocht, en bevonden dat ze nooit goed begrepen was. Wij verzekeren u op ons woord — van

doctor, dominee, professor, enz.

— dat *wij* die boodschap goed zullen verstaan...

— Ach, kermde de zieke, dat zeiden al die anderen ook!

Sedert achttien eeuwen hoor ik dezelfde verzekeringen. Zoudt ge zoo goed willen zijn mij den zwaren band af te nemen, dien ze mij om den hals legden, en 't gewicht dat zoo drukt op mijn hart? Och, ik verlang naar wat lucht, wat licht, wat vrijheid...

staat dat alles niet in de boodschap van mijn vader?

Misschien zal ik beteren als ge mij overlaat aan mijzelf!

— Maar beste jongen, waar blijven *wij* dan?

Dat is waar! 't Is brutaal van een zieke, te verlangen naar

beterschap, en te vergeten dat zijne alle-eeuwsche koorts de weldoende voedster is van 't gezin des geneesheers.

Daarom: "nieuwe behoeften" heeren! Nieuwe ziekten, heeren! Altijd wat nieuws, dan houden we den zieke wel aan de praat.

Van harte hopen we dat de in bovenstaande schoone en treurig-ware gelijkenis bedoelde zieke eindelijk de kinderschoenen ontgroeien zal, en zich zelf de ketenen afrukken die hem knellen. Orthodox of modern, steek of hooge hoed, stropdas of liggend boordje, 't moet niet langer in staat zijn ons af te houden van 't geluk zoeken hier op aarde. We moeten begrijpen, dat alle goddienerij dwaasheid is, en dat onze eenige plicht is: *mensch te zijn*.

Wij moeten op *aarde* gelukkig zijn

En niet langer alles ontberen,

Wijl enkelen, vadsige hommels gelijk

Op onzen arbeid steeds teren.

Stel u eens voor, dat ge in een schouwburgtent zit. Daar er veel toeloop was, hebt ge met moeite eene plaats veroverd. Plotseling beginnen de lui achter u, geholpen door velen buiten de tent, te roepen: Er uit, mensen, er uit! Straks komt er voor 't zelfde geld eene veel mooiere voorstelling! Zoudt ge er werkelijk uitgaan? Vooral, zoudt ge het doen als ge zaagt dat juist de hardste schreeuwers zelf zooveel mogelijk naar voren trachtten te dringen?

Want met al hun preeken over berusting, en over 't nietige van 't aardsche slijk, en over LAZARUS ◀ en de rijke man, zorgen de heeren predikanten in den regel wel, dat ze zelf tamelijk vooraan komen te zitten.

Verkoopers van rattekruid zijn altijd gevaarlijke mensen. Dubbel gevaarlijk zijn ze echter als ze 't verkoopen in fleschjes met een etiket waarop staat: "Suiker". — Om deze reden zijn de modernen nog gevaarlijker dan de orthodoxen. Het goede dat in 't christendom zit, wordt begraven onder allerlei wonderverhalen en onmogelijke dogmas, en komt daardoor niet tot zijn recht. De leer der naastenliefde is schoon, doch is in 't christendom bijzaak geworden.

Bovendien hebben we voor die leer het christendom en den

Dominee, pastoor of rabbi?

is de titel van een boekje, zonder auteursnaam uitgegeven, maar geschreven door J.G. ten Bokkel, dat in 1890 door de vereniging De Dageraad werd uitgegeven. Het was een groot succes, dat ook veel reacties en polemieken uitlokte. Meer drukken volgden; 47.000 exemplaren werden verkocht. Jan Gerhard ten Bokkel (1856-1932) was jarenlang lid van De Dageraad en is ook auteur voor en redacteur van het gelijknamige tijdschrift geweest. In een nog onvoorspelbaar aantal afleveringen biedt de Redactie u dit grootste succesnummer van onze vereniging ter lezing aan. Hier en daar heb ik eigen noten toegevoegd.

René van Elst,
hoofdredacteur

bijbel niet nodig, daar zij reeds veel vroeger geleeraard werd.

CONFUCIUS, de Chineesche Jezus Christus, die geboren werd 551 jaren vóór het begin onzer jaartelling, schreef reeds: Hij, wiens hart rechtschapen is, doet anderen niet wat hij wenscht, dat hemzelve niet gedaan wordt.

En reeds KRISHNA leerde: Het kwaad dat wij onzen naaste aandoen zal ons volgen, evenals onze schaduw ons lichaam volgt:*)

*) Bijna de geheele inhoud van de Evangelien is, dikwijls letterlijk, te vinden in de veel oudere heilige boeken van Parsen, Indiërs en Chineezers, en gedeeltelijk ook van de Egyptenaren. Zoo vinden wij nagenoeg alle bijzonderheden omtrent geboorte, leven en sterven van JEZUS reeds vermeld in de levensbeschrijving van den BOEDDHA *Sakya-moeni*, die minstens zes eeuwen voor 't begin onzer jaartelling leefde. Ook het verhaal omtrent de geboorte van den mensch-wordenden God uit eene *maagd* bestond reeds eeuwen vóór de geboorte van JEZUS, indien laatstgenoemde al ooit bestaan heeft. Men weet dat zelfs theologische professoren het geheele bestaan in twijfel trekken!

Inderdaad is onze christelijke leer een mengelmoes van Jodendom, en ettelijke Heidensche- en natuurgodsdiensten. De bijbel, zooals wij dien thans hebben werd eerst definitief aldus vastgesteld op het Concilie van Carthago (397) n. C.) nadat zulks voorloopig was geschied op het Concilie van Nicea (312 n. C.). Dat dit lang geen makkelijk werkje was, moge onder anderen hieruit blijken, dat de vier thans geldig verklaarde Evangelien moesten gekozen worden uit een 70-tal toen in omloop zijnde dito's!

Onze hooge feesten wijzen nog duidelijk op hunne afkomst uit de natuurgodsdiensten der zoonanbidders. 't Kerstfeest (geboorte van JEZUS) valt samen met, de geboorte van 't nieuwe zonnejaar. Paschen (opstanding van JEZUS) werd door de oudste Christengemeenten steeds gevierd op den 25e Maart, de eerste datum dat de dag weer langer wordt dan de nacht, en de natuur geacht wordt te ontwaken uit den winterslaap. Enz. enz. enz. — Eén groot voordeel heeft het Boeddhisme boven het Christendom, dat het namelijk ook opwekt tot liefde voor *dieren*, en alle wreedheid verbiedt.

HOOFDSTUK XVII.

Waar de geestelijkheid der verschillende gezindten zich bij uitzondering eens uitlaat over den treurigen maatschappelijken toestand, geschiedt zulks gewoonlijk met het doel om propaganda te maken voor het geloof.

Al die ellende, zeggen zij, is het gevolg van 't ongelooft, en den schromelijken afval van God. Laat het volk wederkeeren tot God, en de aardsche zaken zullen beter gaan. Zoek eerst het koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid, en alle deze dingen zullen u toegeworpen worden. *)

Stel nu eens dat werkelijk die terugkeer tot God mogelijk was, dat wij den goeden weg insloegen om bij Hem te komen, en ons niet vergisten in de vele wegen die naar Hem toe heeten te voeren: over Rome, Dordrecht en 1000 andere plaatsen. Stel zeg ik, dat het ons werkelijk gelukte bij Hem te komen, dan vrees ik zeer dat het niets dan nieuwe teleurstelling zoude brengen.

In de Middeneeuwen was iedereen bij God, allen geloofden aan alles, en de kerk was oppermachtig. Maar ofschoon het er thans niet erg rooskleurig uitziet, zal toch wel niemand terug verlangen naar dien barbaarschen tijd, toen vrome ridders en liederlijke geestelijken de menschen om strijd hun eigendom

*) Terloops zij hier opgemerkt dat deze redeneering niet erg nieuw is en reeds in hoofdzaak te vinden is in Maliachi 3:10. Brengt tienden, menschen, brengt tienden, en dan zal je eens zien wat de Heere mooie oogsten geeft. — 't Is waarschijnlijk overbodig, er aan te herinneren, dat de tienden, die den Heere" gebracht werden, voor de priesters waren.

en echtelijk geluk afhandig maakten. Toen edellieden het recht en de macht hadden, hunne op de jacht verkleumde voeten te warmen in den opengesneden buik van een lijfeigene, en abten en andere groote heeren zich het beruchte "Recht van den eersten nacht" toeëigenden. Slechts één lichtpunt bieden die Middeneeuwen: er werd toen over 't algemeen door de arbeiders veel beter gegeten dan thans. Door aanhoudende oorlogen en besmettelijke ziekten waren de lijfeigenen dikwijls schaarsch, en vertegenwoordigden *waarde*, evenals later de slaven. Een eigenaar, die toen zijne lijfeigenen slecht voedde, handelde even dom als thans een boer zoude doen die zijne paarden en koeien slecht verzorgde.

Thans is dat veranderd. Niemand in onze maatschappij zou *voordeelshalve* een kind ten geschenke willen hebben. Een kalf is geld waard, doch een kind niet. Vandaar dat paarden en koeien dikwijls zorgvuldiger behandeld worden dan arbeiders. Zie bij vele boeren, in de provincie Groningen b.v., de koe- en paardestallen eens, en zie dan de verblijfplaatsen voor menschen! "Terugkeer tot God" zou hierin geene verandering brengen: Werd de Kerk weer oppermachtig, zij zoude zich het lot der arbeiders al even weinig aantrekken, als zij dat deed in de Middeneeuwen. Juist in onzen tijd van "afval", zooals de heeren 't noemen, wordt de belangstelling in het lot der maatschappelijk misdeelden steeds grooter, en ook het medelijden met de dieren ontwaakt.

Wordt vervolgd.

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en
 - onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en
 - bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-
pagina's

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden – respect voor andere levende wezens en het milieu